

'Het lijkt hier wel buitenland'

'Het lijkt hier wel buitenland'

Quick scan van ontwikkelingen in recreatie en toerisme

**J.F. Jonkhof
M. van Winsum-Westra**

Alterra-rapport 800

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2003

REFERAAT

Jonkhof, J.F. & M. van Winsum-Westra, 2003. *'Het lijkt hier wel buitenland'. Quick scan van ontwikkelingen in recreatie en toerisme.* Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 800. 68 blz.

Dit rapport is de verslaglegging van een verkenning gehouden onder ervaringsdeskundigen, vakdeskundigen en visionairs over de voorbereiding van nieuw beleid met betrekking tot recreatieve ontwikkelingen in de samenleving, in het kader van het project Strategische Toekomstvisie Recreatie van het ministerie van LNV.

Trefwoorden: strategische beleidsvisie, recreatie, vrije tijd, belevenismaatschappij, toerisme, cultureel erfgoed, cultuurlandschap, toekomstscenario's.

Eindredactie en foto's: J.F. Jonkhof

Voor nadere informatie:

Ir J.F. Jonkhof; jos.jonkhof@wur.nl

Mw dr M. van Winsum-Westra; marijke.vanwinsum@wur.nl

Foto omslag: Duinlandschap, Petten, 2003

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door €18,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 800. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2003 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Inleiding en Leeswijzer	7
I Briefing van de deelnemers aan de raadpleegronde	9
II Quick scan in kort bestek	13
II.1 Ecologie	13
II.2 Economie	15
II.3 Sociaal-culturele ontwikkelingen	17
II.4 Openbaar bestuur	19
III Conclusies en Aanbevelingen	21
IV Gespreksverslagen	25
IV.1 Gespreksverslag Thema Ecologie	25
IV.2 Gespreksverslag Thema Economie	37
IV.3 Gespreksverslag Thema Sociaal-culturele ontwikkelingen	49
IV.4 Gespreksverslag Thema Openbaar Bestuur	57

Inleiding en Leeswijzer

Het ministerie van LNV heeft Alterra gevraagd de directie Groene Ruimte en Recreatie te ondersteunen bij de voorbereiding van nieuw beleid met betrekking tot recreatieve ontwikkelingen in de samenleving, in het kader van het project Strategische Toekomstvisie Recreatie. Alterra heeft voor dat doel een verkenning gedaan naar visies en houdingen bij experts van verschillende signatuur over maatschappelijke ontwikkelingen in relatie tot recreatieve aspecten.

Alterra en het ministerie van LNV zijn overeengekomen dat de verkenning de vorm krijgt van een ronde met telefonische gesprekken met ervaringsdeskundigen, experts en visionairs. Onderstaand treft de lezer het verslag aan van deze gesprekken.

Opdrachtgever:

Ir J.D. de Leeuw (LNV-GRR, projectleider Strategische Toekomstvisie Recreatie)

Opdrachtnemer/Kernteam:

Ir J.F.Jonkhof (WUR/Alterra, ruimtelijk onderzoek en ontwerp)

Mw dr M. van Winsum-Westra (WUR/Alterra, omgevingspsycholoog)

Een voorbereidingsgroep is geformeerd, waarin naast het kernteam ook deelnamen:

Ing A.M. Perik (LNV-GRR)

Prof. dr J.Lengkeek (WUR/DOW/leerstoelgroep Sociaal-ruimtelijke analyse)

Drs W.Timmermans (WUR/Alterra, programmaleider Groene metropolen)

Mw dr A.E. van den Berg (WUR/Alterra, omgevingspsycholoog)

Het Kernteam heeft vier gesprekken voorbereid, elk aan de hand van een thema. Elk gesprek is met een trio van deskundigen gevoerd, en door Alterra verwerkt tot een notitie ten behoeve van input in de beleidsvoorbereiding van LNV met de sector.

De rol van de gespreksdeelnemers is als volgt gedefinieerd.

1. Ervaringsdeskundigen: deze geven hun visie vanuit hun eigen perspectief, in relatie tot een concreet – eigen, of meer algemeen – belang, gericht op de korte termijn.
2. Experts: deze geven hun kritische en reflectieve visie vanuit het praktijkperspectief van hun vakbeoefening, kennis, inzicht en maatschappelijke relevantie, gericht op meer collectieve waarden en een lange termijn perspectief.
3. Visionairs: deze groep heeft een eigen perspectief, geïnspireerd vanuit een eigen kijk op de samenleving, gericht op *reframing* van het bestaande perspectief bij de sector, het reguliere beleidskader en de gangbare kennishuishouding. Zij signaleren nieuwe ontwikkelingen en geven een visie op de aanpak daarvan.

De deskundigen worden bevraagd volgens een indeling in de vier maatschappelijke velden uit het gedachtegoed van duurzame ontwikkeling:

1. economie,
2. ecologie,
3. sociaal-culturele aspecten en
4. bestuurlijke aspecten.

De gesprekken zijn gevoerd in de maand April 2003. Onderstaand volgt het overzicht van de deelnemers, per thema:

Thema Ecologie

Dhr J. Dirkmaat (Das&Boom), ervaringsdeskundige
Prof. dr P. Opdam (Alterra), expert
Ir T. Matton (MattonOffice), visionair

Thema Economie

Dhr R. van der Zijl (Efteling), ervaringsdeskundige
Dr F.R. Veeneklaas (Alterra), expert
Ir W. Keijsers (Bureau Nieuwe Gracht), visionair

Thema Sociaal-culturele ontwikkelingen

Mw T. Metz, (journalist), ervaringsdeskundige
Drs M.Goosen (Alterra), expert
Drs B. Van Meggelen (Maatwerk), visionair

Thema Openbaar bestuur

Drs J. Modder (KAN), ervaringsdeskundige
Ir S. Buijs (Provincie Zuid-Holland), visionair
(In dit thema moest de expert verstek laten gaan)

Gespreksleiding

Mw drs Mirjam Boone (Rostra)

Observatoren

Ir Jos Jonkhof en dr Marijke Van Winsum-Westra (Alterra)

Leeswijzer

Het rapport is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk I is de weergave van het discussiestuk dat de deelnemers aan de gesprekken ontvingen, bij wijze van *briefing* voorafgaand aan het gesprek. Hoofdstuk II is de weergave van de hoofdpunten per gesprek en is te gebruiken bij wijze van samenvatting van de gesprekken. Hoofdstuk III geeft enkele conclusies weer en bevat aanbevelingen, ten behoeve van de beleidsvoorbereiding door het ministerie van LNV. Ten slotte volgen in Hoofdstuk IV ter informatie voor de goede orde de volledige – licht geredigeerde - transcripties van de gesprekken.

I Briefing van de deelnemers aan de raadpleegronde

Strand aan de Maas, Rotterdam, zomer 2003

1. Achtergrond

In recente trendverkenningen komt *recreatie* als object van reflectie, verkenning, studie, emotie steeds minder voor. Recreatie is geen specifiek beleidsterrein meer, het beleid richt zich op integrale beleidsthema's waar recreatie inzit, of in ieder geval in zou moeten zitten. Zoals veiligheid, integratie, sociale cohesie, multifunctioneel ruimtegebruik en de multiculturele samenleving. Dit komt ook tot uiting in de manier waarop de overheid zich organiseert. Binnen het Ministerie van LNV moet de oude directie Groene Ruimte en Recreatie plaatsmaken voor de nieuwe directie Platteland.

Intussen gaan de maatschappelijke ontwikkelingen vanzelf door met een eigen motoriek en dynamiek: fun, pret, shopping, hangen, deeltijdwerk, deeltijdpensioen, wonen stuurt het werken, consumptieve tijd vervloekt met productieve tijd. De sector recreatie bloeit en groeit als nooit tevoren, en probeert met pretdozen langs de snelweg en kant en klare arrangementen in te spelen op de wensen van de consument. De snelgroeiende sector heeft behoefte aan structurering en roept om een *Minister voor Recreatie* (NRC 02-04-2003). De roep om een minister voor recreatie is overigens niet nieuw: vorig jaar deed de Partij van de Arbeid een zelfde oproep

tijdens het voorjaarscongres van de OSO, de vereniging van samenwerkingsverbanden in de recreatiesector (Barneveldse Krant, 25-04-2002).

Alhoewel een minister van Recreatie in het kabinet Balkenende II niet tot de reële mogelijkheden behoort, heeft de recente oproep vanuit de sector bij het Ministerie van LNV een gevoelige snaar geraakt. Ook binnen het Ministerie van LNV bestaat behoefte aan een heldere, integrale visie op recreatie in het heden en in de toekomst. Hierbij ziet het ministerie haar taak nadrukkelijk ruimer dan het behartigen van sectorale belangen. Deze belangen moeten een plaats krijgen in een integraal beleid waarin het collectieve welzijn van recreanten, recreatieondernemers, natuurorganisaties en andere belanghebbenden richtinggevend is.

Het moet zo'n integraal recreatiebeleid er uit zien? Het ministerie is op zoek naar vernieuwende en verfrissende input vanuit de verschillende maatschappelijke sectoren die te maken hebben met recreatie. Zij heeft daarom Alterra de opdracht gegeven om een eerste consultatieronde uit te voeren met vertegenwoordigers en kenners van de verschillende sectoren. Het gaat daarbij in deze fase nog niet om het bereiken van consensus; de ideeën en wensen mogen elkaar best tegenspreken.

2. Doel

Het belangrijkste doel van het project in deze fase is om zicht te krijgen op wat er zoal leeft en speelt in de verschillende maatschappelijke geledingen die te maken hebben met recreatie en toerisme. Vanuit vier invalshoeken wordt input gevraagd voor het recreatiebeleid: economisch (recreatieondernemingen), ecologisch (natuurorganisaties), sociaal-cultureel (de burger/recreant) en bestuurlijk (lagere overheden die recreatiebeleid moeten verwezenlijken). Dit zijn de thema's uit het duurzame ontwikkelingsdebat.

3. Vorm

De consultatieronde vindt plaats d.m.v. van een telefonische vergadering. Experts worden op hun werkplek (of elders volgens opgave) gebeld op een vooraf besproken tijdstip en het gesprek kan beginnen. Zij maken in het gesprek deel uit van een trio deskundigen, bestaande uit een *Vertegenwoordiger uit de praktijk*, een *Wetenschapper* en een *Visionair*. Het gesprek wordt geleid door een professionele gespreksleider van Rostra Congresorganisatie. Een medewerker van Alterra luistert mee en maakt notities. Van de telefonische vergadering maakt Alterra een gespreksnotitie en vervolgens brengt Alterra een publicatie uit.

4. Onderwerp van het gesprek

Onderwerp van het gesprek vormt de denkbeeldige Minister van Recreatie. Stel dat die er komt, wat zou er dan op de agenda van deze minister moeten komen te staan? In het gesprek gaan we op zoek naar urgente thema's voor de huidige agenda, oftewel het werkplan voor het komende jaar, en thema's voor de lange termijn, die in een strategische visie op recreatie aan de orde zouden moeten komen.

5. Opbouw van het gesprek

De gespreksleider zal na een korte kennismakingsronde achtereenvolgens de volgende vragen doornemen:

1. *Minister*

- Vindt u ook dat er een Minister van Recreatie moet komen? Waarom wel, waarom niet?
- Stel dat er een Minister van Recreatie komt. Wat is vanuit economisch/ecologisch/sociaal-cultureel/bestuurlijk¹ oogpunt dan volgens u het allerbelangrijkste probleem dat hij/zij direct zou moeten aanpakken?
- Waar zou de minister zijn/haar tijd beter niet aan kunnen besteden?

2. *Belevenismaatschappij*

- We leven in een belevenismaatschappij. Recreanten zijn steeds meer actief op zoek naar 'belevissen'. Vindt u dat dit een rol moet krijgen in het recreatiebeleid?

3. *Imago*

- Het beleidsveld 'recreatie' heeft een wat stoffig imago, het roept niet echt warme gevoelens op bij het publiek. Dit heeft wellicht te maken met de nogal éézijdige aandacht voor groennormen en voorzieningen in het verleden. Bent u het met deze analyse eens?
- Wat kan de minister doen om zijn/haar imago op te poetsen?

4. *Lange termijn en eigen rol*

- Met welke ontwikkelingen en trends moet de minister rekening houden in zijn/haar lange-termijn beleid?
- Welke maatregelen en voorzieningen zou u nu al treffen om op deze trends en ontwikkelingen in te spelen?

6. De rollen van de gespreksdeelnemers

De deelnemers krijgen in het gesprek één van de volgende drie rollen toebedeeld:

- A. Vertegenwoordiger uit de praktijk
- B. Wetenschapper
- C. Visionair

Het is de bedoeling dat zij tijdens de vergadering zoveel mogelijk vanuit de aan hen toebedeeld rol inbreng leveren aan de discussie. Instructie op de rol:

A. Vertegenwoordiger uit de praktijk

“U bent voor deze rol gevraagd omdat u over een grote hoeveelheid praktijkervaring beschikt in één van de vier maatschappelijke sectoren die met recreatie te maken hebben: recreatiesector, natuurorganisaties, recreanten/burgers, overheidsinstanties. U weet dus wat er in deze sectoren leeft, en wat de grootste knelpunten en

¹ Per gesprek is slechts één van de vier invalshoeken van toepassing.

problemen zijn waar men in de dagelijkse praktijk tegenaanloopt. Uw functie in het gesprek is in de eerste plaats om de belangen van de sector die u vertegenwoordigt te behartigen en vanuit uw ervaringskennis problemen aan te kaarten en oplossingsrichtingen aan te dragen. De trefwoorden die bij deze rol horen zijn: persoonlijke ervaring, belangenbehartiger, hier en nu, gezond verstand, realiteitszin, signalerend, probleemstellend, concreet”.

B. Wetenschapper

“U bent voor deze rol gevraagd omdat u over wetenschappelijke kennis beschikt met betrekking tot de economische, ecologische, sociaal-culturele of bestuurlijke aspecten van recreatie. U bent goed op de hoogte van de state-of-the-art inzichten op uw vakgebied, en kunt bovendien (kort) aangeven hoe deze inzichten in heden en verleden zijn toegepast. Uw functie in het gesprek is in de eerste plaats om de uitspraken van uw gesprekspartners kritisch te verhelderen aan de hand van wetenschappelijke inzichten en vanuit deze inzichten problemen te analyseren en oplossingsrichtingen aan te dragen. De trefwoorden die bij deze rol horen zijn: wetenschappelijke kennis, neutraal, historisch besef, genuanceerd, analyserend, verheldering van problemen”.

C. Visionair

“U bent voor deze rol gevraagd omdat u eerder heeft laten zien dat u in staat bent om over de grenzen van het heden strategische lijnen naar de toekomst te trekken. U bent een generalist met bijzondere interesse voor de economische, ecologische, sociaal-culturele of bestuurlijke aspecten van recreatie in heden en toekomst. Uw functie in het gesprek is in de eerste plaats om creatieve, gewaagde standpunten in te brengen en de lange-termijn implicaties van de ideeën van uw gesprekspartners door te denken. De trefwoorden die bij deze rol horen zijn: visionair vermogen, provocerend, lange termijn, grote lijnen, verbindend, integrerend creatief problemen oplossen, strategisch”.

II STRATEGISCHE TOEKOMSTVISIE RECREATIE IN KORT BESTEK

Uit het gespreksverslag van de vier thematische gesprekken is onderstaande kernachtige samenvatting gedestilleerd.

Easy Tuin Stichting G.A.N.G. Beelden op de Berg, 2003

II.1 Ecologie

Imago

Kenmerkend voor het Recreatiebeleid is de introvertheid, de verkokering en het sectorale karakter. De sector is voortdurend in conflict met de RO. Er wordt dan ook veel te veel geritseld en onderhandeld. Het recreatiebeleid heeft geen echt gezicht, terwijl er niet echt veel voor nodig hoeft te zijn: 'met een goed fietspaden net kom je al een heel eind' (Dirkmaat).

Thema's als schoonheid, inspiratie, nieuwsgierigheid en ontdekking (een warm gevoel) zijn ver te zoeken. De nieuwe generatie moet dit imago doorbreken door vernieuwing te bereiken. Het op een vernieuwende manier omgaan met het historische karakter van het landschap is daarvoor één van de opgaven.

Belevenismaatschappij

De belevenissen komen vanzelf, maar de ontwikkelingen in het cultuurlandschap niet. Er hoeven niet nog meer pretparken te komen, die zijn er al genoeg. De overheid moet daarom met name investeren in het cultuurlandschap (Opdam). De rijksoverheid moet de hoofdregie nemen om de verrassing in het landschap terug te krijgen en de vervreemding van de natuur tegen te gaan. Oude landschappen mogen hersteld worden, maar ook nieuwe landschappen en functies moeten een kans krijgen.

Er ligt een opgave in de evolutie van een beeld van NL dat 'nog' mooi is, naar een beeld van NL dat mooi 'kan zijn' (Dirkmaat). De streek (regionaal bestuur) zal daaraan uitwerking moeten geven met gemeenschappelijke nieuwe waarden. Subsidies (zo daar geld voor is) moeten op dat niveau worden ingezet, zonder de mensen 'lui' te maken (Matton).

Lange termijn

Ga niet teveel uit van nostalgie en weemoed, maar laat de mensen zelf dingen ontdekken en geef ze daar de ruimte voor. Houdt aan de andere kant niet teveel vast aan het krampachtige idee dat alles vernieuwend moet zijn. Vrede hebben met herhaling van het goede is ook goed.

De vraag naar meer groen, rust en kwaliteit, om de stress van het dagelijkse leven in de stedelijke omgeving te verminderen, zal zich doorzetten. Voldoe als overheid aan deze vraag door de koppeling te stimuleren tussen herstel en vernieuwingsprogramma's uit verschillende sectoren met recreatieve programma's ('sturen door stimuleren', Opdam). Dit hoeft geen extra geld te kosten. Geef voorlopers de kans nieuwe oplossingen te bedenken en aan de achterlopers voor te leggen.

Nu wordt veel recreatie gepland in natuurgebieden. Dat geeft een overbelasting van deze gebieden, en onverenigbaarheid van functies. Juist het cultuurlandschap, de zogenaamde witte gebieden, is ook geschikt voor recreatie. Zorg voor een aantrekkelijke inrichting, met een accent op verbindende netwerken, vooral om te fietsen en te wandelen in combinatie met natuurbeleving. Plan niet alles per hectare vol, maar ga flexibeler om met de ruimte. Laat ook gebieden onbestemd: onderzoek nieuwe planconcepten die flexibel met de tijd omgaan. (Matton)

Agenda voor beleid

Recreatie alleen geeft een te beperkte invalshoek voor een specifieke rijksverantwoordelijkheid. Er is meer aan de hand. Voorkom een begrippenstrijd door helder onderscheid tussen recreatie, toerisme, vrijetijdscultuur. Dat is lastig want we houden tegelijk het pleidooi voor verweving van functies: wonen, werken, sport en recreëren. Er is meer inzicht nodig in de effecten van variaties in zulke combinaties (Opdam). Vrije tijd is vooral het domein van de reclame. Daarin klinkt nu te vaak het beeld door dat NL 'vol' is. Dat leidt tot vluchten in nostalgie. Daarom is er ook een rol voor de overheid. Recreatie moet beter – zichtbaarder en begrijpelijker (Dirkmaat) - geïntegreerd worden met dagelijkse dingen. Tot op zekere hoogte: je hoeft niet altijd ergens naar toe te gaan om te recreëren. Het blijft de vraag of alles zo gepland moet worden? "Mag er ook wel eens niets?" (Matton)

II.2 Economie

Imago

De overheid benadert de sector en de maatschappelijke ontwikkelingen tezeer vanuit een normatieve of corrigerende visie. Er moet meer ruimte worden geboden aan variatie van meningen van mensen. Naast nostalgie, ook ruimte voor vernieuwing (Van der Zijl). Beide beelden trekken immers mensen. De sector is zelf verantwoordelijk voor het aanbod en het aanprijzen daarvan. Daarmee voorkom je stoffigheid. Recreatiebeleid is een goed voorbeeld wat de WRR bedoelt met een nieuwe rol voor de overheid (Veeneklaas)

Belevenismaatschappij

De overheid moet geen belevenissen aanbieden, de sector zorgt wel voor het aanbod. De rol van de overheid is voorwaarden scheppend. Dat kan op veel terreinen. Bijvoorbeeld, stimuleer ruige natuur juist in de Randstad of grote festivals op veilige en toegankelijke locaties (Keijsers). Bereikbaarheid, verbinden, knooppunten, zijn de sleutelbegrippen. En niet: inrichten, kwaliteit, vormgeving, locatie.

Lange termijn

Een aantal trends is bepalend (Veeneklaas). Verdringing: binnen het bestaande aanbod treedt verdringing op bij piekvraag. Multiplier-effecten: vanuit de vakwereld worden pleidooien gehouden voor locatiecombinaties. Puur economisch gezien is dit aantrekkelijk, maar het effect wordt vaak overschat. Onderzoek de mogelijkheden voor combinaties of spreiding in de tijd. Trek niet nog meer toeristen aan in het hoogseizoen en op toch al overvolle plaatsen, maar zorg voor een jaarrond bezetting. Voorbeeld: De Efteling ontwikkelt aangrenzend aan de Loonse- en Drunense heide een bungalowparken complex, verbonden met de Efteling (Van der Zijl). Beschikbare tijd: deze is beperkt (en neemt zelfs af, SCP). Daarbinnen treden substitutie-effecten op, met een kwalitatieve uitselctering. Meer kennis van dergelijke (combinaties van)ontwikkelingen is nodig.

Laat de sector zelf voor de grootschalige recreatie zorgen, maar geef als overheid wel goed de kaders aan waar de sector zich aan moet houden. Deze heeft behoefte aan helderheid over bestemmingen en richtingen van het ruimtelijk beleid, bijvoorbeeld voor kwetsbare functies. Met geringe inspanningen is een kwaliteitssprong te maken, wanneer vanuit het ruimtelijk beleid accenten worden gelegd op de *verbindingen* tussen de locaties (met name in de groene ruimte) in plaats van op aard en inrichting van de locaties zelf (Keijsers).

Houdt rekening met de demografische ontwikkelingen, zoals de vergrijzing, de multiculturele samenleving, het arbeidspatroon in het gezin, en de rol van grootouders bij het vermaken van hun kleinkinderen. Door de stijgende welvaart neemt het tweede woningbezit toe. De sector heeft behoefte aan toegankelijk onderzoek op deze terreinen. Onderzoek moet systematisch plaats vinden en helder gecommuniceerd worden.

Agenda voor beleid

Zowel toerisme als recreatie zijn de sleutelbegrippen voor beïnvloeding door rijksbeleid (Van der Zijl). Betrek brede maatschappelijke ontwikkelingen bij het beleid. Benader toerisme en recreatie vanuit landbouw, groene ruimte en stedelijke

omgeving: stad en land vormen één markt. Voor de overheid ligt er een rol in de regie van de betrokken organisaties: breng de rode en de groene actoren op die markt bij elkaar. Voor EZ ligt er een verantwoordelijkheid op het gebied van investeringsbeleid. Vanuit de sector is er behoefte aan een uitvoeringsprogramma, minder aan de ontwikkeling van visies. Deze zijn voorhanden, vergelijkbaar met het Grote Steden beleid. Afstemming van beleid kan vooral effect hebben op het praktische vlak: toeristenbelasting, openingstijden, toegankelijkheid, bereikbaarheid.

II.3 Sociaal-culturele ontwikkelingen

Imago

Opvallend is dat de terminologie die we hanteren nog het meest stoffig is: recreatie, vrije tijd, toerisme. De invullingen die mensen daaraan geven is dat steeds minder. De nadruk die we leggen op “pret” (Metz) versterkt dat effect. Teveel nadruk op “pret” versterkt ook het accent op de *veranderingen* in recreatief gedrag, terwijl de *constanten* net zo belangrijk zijn voor het beleid. Daarom is het belangrijk om recreatie breder te zien en ook de meer ‘banale’ kant ervan – het ommetje dicht bij huis, het rollator-toerisme (Metz) - goed uit de verf te laten komen (Goossen).

Opmerkelijk is ook de tendens dat er minder aandacht is voor de relatie tussen recreatieve voorzieningen en de locatie ervan, de ‘plek’. Nadruk op thema’s als bereikbaarheid, toegankelijkheid bevestigt deze tendens. Er treedt onthechting op, en dat kan al gauw leiden tot stoffigheid, oubolligheid. Versterken van de relatie tussen plek en activiteit is goed voor een betere beleving en gewaarwording.

Mogelijk is een onderscheid tussen typen landschappen hier zinvol. Bijvoorbeeld aan de hand van het concept *Twee-componenten landschap* (Goossen). Onderscheidt een landschap waar het accent valt op behoud van identiteit, van het Eigene, en een landschap waar inrichting en aanpassing gericht is op het accommoderen van Beelden van het landschap van mensen en gebruikers: bos, water, kleinschaligheid. Dat is weinig schokkend, maar er is veel draagvlak voor.

Belevenis maatschappij

Er zijn op het oog strijdige ontwikkelingen: de reclamecampagne “*Nu even niet*” suggereert behoefte aan rust in een hectisch bestaan, onthaasting, terwijl tegelijk het aanbod van dynamische bestemmingen en voorzieningen elke dag groter wordt. De belevenismaatschappij is een selectieve maatschappij, die niet voor iedereen of voor elk moment beschikbaar is en waar de ‘omloopsnelheid’ hoog is (Metz). Sturing kan zich richten op locatiekoppeling (zoning) met dynamische vormen van ruimtegebruik (industrieterreinen) en door het stimuleren van thematisering, bijvoorbeeld: *Zeeland Blauwe Hart* van de Randstad. De concurrentie op thema’s is groot, dus sturing op regionaal niveau lijkt wenselijk. In dat geval is het van belang dat er continuïteit is in het communiceren van thema’s en dat de relaties tussen overheden onderling goed wordt doordacht.

Beeld voor de lange termijn

Naar verwachting wordt het platteland drukker. Daardoor komen de relaties tussen vraag en aanbod onder spanning te staan. Er treden saneringen op in de sector, de groten verdringen de kleinen. De relaties met de economische conjunctuur is er wel, maar niet één op één. Betere samenwerking binnen de sector is gewenst (dat is niet nieuw), maar de consument is kritisch en kan kiezen, dus de sector is gewaarschuwd. Voor de hand liggend is in elk geval een betere niche profilering binnen de sector.

Door het toenemend belang van de RO komt aan het licht dat de RO ook steeds zwakker is waar het om het reguleren van conflicten gaat. De rechter zal er steeds vaker aan te pas komen (onroerend goed kwesties, milieuhinder, vergunningen, financiering).

NL onderscheidt zich in Europa door de korte lijnen tussen de verschillende bevolkingsgroepen en de gunstige condities voor een heterogene samenleving. Dit

vormt een kwaliteit die twee kanten op kan gaan. Versterking: de verschillende groepen groeien verder naar elkaar toe, wat kan leiden tot nieuwe *hybride coalities* en nieuwe vormen van collectiviteit. Verzwakking: groepen gaan concurreren op de markt en drijven uit elkaar, wat kan leiden tot de '*enclave-maatschappij*' (Van Meggelen), met strijd om ruimte, locaties, toegang als gevolg. Dit laatste is waarschijnlijker en zou een thema voor overheden zijn om op door te denken. Het is goed mogelijk dat excessieve hang naar pret daarvan een uitdrukking is, via compensatie mechanismen.

Agenda voor beleid

De rijksoverheid kan een bijdrage leveren in de vorm van het stimuleren van samenwerking tussen departementen, met name waar het gaat om de regie van de komende en lopende transformaties in het landschap. Er is grote behoefte aan regie op samenwerking, wat betreft ruimtegebruik, regulering van ruimtegebruik en afstemming van bestuurlijk, financieel en juridisch (ruimtelijk) instrumentarium en aangestuurd door de culturele betekenis van sturing: kwaliteit, herkenbaarheid, landschappelijke inpassing. Met name wat betreft een aantal thema's:

- Afstemming van de lange termijn van de landschapontwikkeling en de korte van de typische trends in de sector (Zap-cultuur, modes, trends)
- Doordat de samenleving steeds heterogener wordt, wordt het steeds moeilijker motieven en voorkeuren te achterhalen. Er zijn creatieve vormen van onderzoek nodig
- Het rijk heeft veel uit te leggen waar het gaat om presentatie van nieuw beleid, waar het bestaande beleid niet wordt gerealiseerd of niet goed begrepen wordt.

II.4 Openbaar bestuur

Imago

Stoffigheid kan vermeden worden. NL loopt mogelijk voorop wat betreft de kwaliteit van de sector. Dit staat in verband met de relaties met andere maatschappelijke sectoren waar we internationaal al om bekend staan: ruimtelijke ordening, infrastructuur, water, verstedelijking. Zolang we die relaties blijven leggen, versterken we de kwaliteit, bij associatie.

De normerende benadering die in de RO gebruikelijk is, is niet meer vol te houden: mensen gedragen zich steeds minder voorspelbaar (hoewel je dat niet moet overdrijven: er zijn nog voldoende constante patronen, zoals eten, slapen, weekend, koken enz.). Dat leidt tot een spanning met de uitvoering van bestaand beleid, dat immers op zo'n benadering is gebaseerd. Daar ligt een opgave voor nieuw beleid: flexibilisering van de bestaande concepten (bijvoorbeeld: vroeger Groen Sterren, later Randstadgroenstructuur, nu Strategische groengebieden), zo dat ingespeeld wordt op nieuwe ontwikkelingen. Essentieel is de integratie met ruimtelijk beleid (verstedelijking, meervoudig ruimtegebruik), infrastructuur, water en groen, maar ook met sturen van regelgeving mbt dagindeling, sluitingstijden ed. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor de daar gehanteerde concepten, die kunnen door de sector worden overgenomen. Bijvoorbeeld: versterk de contrastwerking, door verdichting waar het al dicht is en verdunning waar het al dun is! Daarvoor is een belangrijke conditie nodig (die natuurlijk des te sterker ook voor de RO geldt): coherent beleid en samenwerking binnen de sector!

Belevenismaatschappij

Mbt sturing is dit geen werkelijk issue. Wat wel telt is het onderscheid in *passieve* en *actieve* vormen van recreatie, een sterke link met sport komt dan in beeld. Beter is te spreken van actieve vrije tijds cultuur. De overheid kan op dit thema sterker inzetten, voorbeelden in het buitenland bevestigen dit beeld. Actieve participatie aan recreatieve voorzieningen en vormen van vrije tijdsbesteding heeft een positieve uitstraling op de samenleving als geheel, ook weer bij associatie. Wie veel sport, is creatief, ondernemend, initiërend enz. Belevissen zijn in dit perspectief vooral gericht op persoonlijke ontplooiing en stimulans.

Dit perspectief wordt versterkt doordat NLders relatief veel vrije tijd hebben. Dit gecombineerd met de economische welvaart leidt tot een hoge potentie voor de ontwikkeling van nieuwe vormen van vrije tijds cultuur. Er zijn al voorbeelden: de manier waarop wij omgaan met water is al ontwikkeld tot een recreatief en toeristisch fenomeen. Vinex ontwikkelt zich tot een toeristische architectuurtrekkende. Onze landbouwkundige innovaties (van ruilverkaveling tot energie uit biomassa) kunnen dat ook zijn/zijn dat al.

Lange termijn agenda

Door in te zetten op koppeling van beleidsinnovaties, zet de overheid feitelijk in op *ontwikkelingsplanologie*. Dit perspectief vraagt om grote inspanning van overheden en sector op de ontwikkeling van projecten op regionale basis. Belangrijk is om daarbij mee in te zetten op voorlopers op dat gebied. Dus niet de regels en de plannen primaat geven, maar de initiatiefnemers en grensverleggers belonen met faciliterend

beleid. Dit vraagt niet om extra geld maar vooral om goede *opportunity scouting* een goed ontwikkeld gevoel voor de plekken waar creatief en innoverend vermogen te vinden is.

Een opgave voor overheden en sector is om zo'n ontwikkeling door te zetten, ook al zijn de voortekenen ongunstig: meer individualisme, minder collectieve zingeving. De kwaliteit van de openbare ruimte komt in het geding, dit wordt versterkt door de commercialisering van het publiek domein, zeker in de amusementssector. De huidige economische scenario's wijzen op toename van de werktijd (verhoging van de productiviteit, al was het alleen al om deze trend in de VS bij te houden), waardoor de netto beschikbaarheid van en over vrije tijd in het gedrang komt. Mogelijk leidt dit tot verheviging van spanningen en nieuwe patronen mbt keuzes en gedrag.

Agenda voor beleid

Er lijken twee opties voor te liggen. Een ruimtelijk scenario, met veel aandacht voor functie koppeling, instrumentenkoppeling en meeliften met verwante beleidsterreinen en met een inzet op innovatieve landschapontwikkeling. Daarnaast een scenario met vooral veel aandacht voor het economisch perspectief, dat op de beleidsagenda van EZ staat, met vanuit EZ een inzet op coördinatie van het beleid van de betrokken departementen, gericht op de markt in de EU. De potenties voor dit scenario zijn hoog: NL heeft een hoogwaardig 'toeristisch en recreatief product', zeker in vergelijking tot omliggende regio's (water, geschiedenis, stadsontwikkeling, tolerante cultuur) maar doet er nog te weinig mee, de hoogwaardige potentiële markt (culturele elites) in het buitenland wordt nog te weinig op eigen niveau aangesproken.

III Conclusies en Aanbevelingen

Park Het Lage Bergse Bos, Rotterdam, zomer 2003

IMAGO

Er bestaat een viertal beelden rond het thema Recreatie en Toerisme (sector, beleid, instituties, ondernemers):

1. stoffigheid van de sector
2. stoffigheid van de overheid mbt deze sector
3. overexposure van de “pret”, ten koste van het alledaagse
4. calimero-effect van NL tov omringende landen

De sector is introvert, beheerst door conflicten met de RO, verloren in nostalgie, onthecht van de plek in Stad en in Landschap, blind voor potenties die onze steden en landschappen juist in hoge mate bezitten. Maar er is hoop: voorlopers - in alle maatschappelijke geledingen te vinden – wijzen de weg om hieruit te komen. Wij moeten ze wel weten te vinden!

MAATSCHAPPELIJKE ONTWIKKELINGEN, of: DE BELEVENISMAATSCHAPPIJ

De belevenismaatschappij is een discours onder deskundigen, met name uit de stedelijke invalshoek, erg aanbodgericht. Experts uit de groene wereld benadrukken de commercie en de dynamiek en gruwen daarvan. Zij missen daardoor de kans op

contact met de stad. Dat kan anders. We moeten ons verdiepen in de Vraagkant. Daarvoor zijn er aangrijpingsthema's:

- Contrastwerking: tussen haasten en onthaasten, tussen stad en land, tussen ruimte en tijd
- Het Cultuurlandschap: bij uitstek het toneel van een nieuwe harmonie tussen erfgoed en innovatie, tussen natuur en cultuur. Om te beginnen: verdubbel het langzame netwerk van fiets- en voetpaden, succes gegarandeerd
- Onderscheidt Actieven en Passieven. De Actieven dragen bij aan de maatschappelijke dynamiek, de Passieven aan de reflectie daarover. Beide hebben een plek en vormen verbonden doelgroepen (brongroepen) van het beleid.
- Het 'object': te weinig beseffen wij de rol die landschappelijke objecten op de Hollands Schaal spelen in de recreatie: de Rivierfronten, de Watersystemen, de Dijken, onze Landbouw, onze Utilitaire landschappen. De doelgroepen bij wie deze beelden emoties oproepen moeten wij *op hun niveau* leren aanspreken.

OPTIES VOOR DE LANGE TERMIJN

1. Koppeling van programma's

Grote verwachtingen bestaan mbt het koppelen van programma's (door de departementen, door de bestuurslagen): water, groen, stad, platteland, reconstructie, gezondheid, culturele ontplooiing, educatie

2. Evolutie van paradigma's

Bestaande Paradigma's:

- spanning tussen Recreatie en Natuur
- spanning tussen Individuele Behoeften en Collectieve Waarden

Nieuwe Paradigma's:

- spanning tussen Ruimte en Tijd. Niet alles kan altijd overal: reguleren van ruimte combineren met reguleren in tijd
- spanning tussen Dragere (verbindingen, infrastructuur /overheid) en Invulling (de functies, de locaties, de inrichting/de markt)
- spanning tussen de planologen en de advocaten: de consensus-maatschappij (de 'oude' planologie!) legt het af tegen de conflict-maatschappij (de 'nieuwe' planologie?)
- Op weg naar *Heterotopia*? Het goed nieuws: maatschappelijke geledingen groeien naar elkaar toe en smeden nieuwe *creatieve coalities*, nemen het heft in eigen hand. Het slechte nieuws: de nieuwe schaarste en de concurrentie drijft ze uit elkaar, op weg naar de *enclave maatschappij*, waarin strijd om de goede plekken en de selectieve toegang domineren.

OPGAVEN EN DILEMMA'S

Maatschappij

Regelen en ontregelen

We onderkennen enerzijds de behoefte aan het democratisch regelen van toegang tot en gebruik van fysieke structuren (locaties, effecten, bescherming, behoud). Toch koesteren we tegelijk een diep verlangen naar 'ontsnapping' uit het gareel, naar ontregeling (vrijheid, ongebondenheid, "nu even niet")

Onderzoek

Associatie in de beleving/dissociatie in de analyse en het beleid

In onze beleving associëren wij alle mogelijke vormen van recreatief ruimtegebruik en vrije tijds activiteiten. In het onderzoek daarnaar willen we scherp onderscheid tussen recreatie, toerisme, vrije tijdsgegedrag en de verschillende competenties en verantwoordelijkheden in kaart brengen.

Heterogene samenleving/universele methoden

We constateren met een positief liberale instelling de groei van keuzevrijheid mbt preferenties en gedrag. We zoeken even hard naar de universele onweerlegbare definities en begrippen kaders wanneer we onderzoek doen en beleidsvoorbereiding ontwikkelen.

Beleid

Ruimte voor voorlopers

Het Grote Steden Beleid werkt onmiskenbaar als inspirator voor toekomstig beleid. Dat zet ons op het spoor van het Sturen door Stimuleren: laat de voorlopers voorbeelden scheppen voor de Volgers. Doe Meer met minder Plannen!

Toekomst

Combineer Ruimtelijk perspectief met Economisch perspectief

Het *ruimtelijk* perspectief integreert de ontwerp-opgave voor stedelijk en landelijk gebied in Nederland. Het *economisch* perspectief integreert de nieuwe EU-instrumenten met het potentieel vermogen van ons oud en nieuw cultureel en landschappelijk erfgoed. Daarmee wordt Nederland aantrekkelijk voor het buitenland.

IV Gespreksverslagen

IV.1 Gespreksverslag Thema Ecologie

Golfbaan Bergse Bos, Rotterdam, zomer 2003

Deelnemers

Dhr Jan Dirkmaat (Das&Boom), ervaringsdeskundige
Prof. dr Paul Opdam (Alterra), expert
ir Ton Matton (MattonOffice), visionair

Gespreksleiding

mw drs Mirjam Boone (Rostra)

Observatoren

Ir Jos Jonkhof en dr Marijke Van Winsum-Westra (Alterra)

Boone: Een aparte ministerspost voor recreatie, wat vind u daarvan? Ziet u daar het nut van in?

Dirkmaat: Dat is zinvol als die minister een behoorlijk budget krijgt en samenwerkt met andere ministers. Maar dan hebben we het over een minister van recreatie die in mijn optiek ieder geval veel meer rekening houdt met cultuurhistorie en de geschiedenis van ons land. Ja, als de minister daarin een bijdrage kan leveren, en als dat een sterke positie zou betekenen, ben ik er voor. Pretparken hebben we een overschot van, heeft Youp van 't Hek al gezegd, en golfbanen ook.

Boone: Wat zou er in ieder geval op zijn agenda moeten staan? Wat zou hij als een van de eerste zaken moeten gaan aanpakken?

Dirkmaat: Wat hij zou kunnen doen is in ieder geval zorgen dat het land weer van ons allemaal wordt, dus niet van 60.000 boeren of van de veevoederindustrie. En dat betekent dat het landschap bij node moet worden heringericht en aangelegd en hersteld, ook grafheuvels, veldslagengebieden - noem maar even de Mokerhei, waarvan uit een enquête bleek dat het merendeel van de omwoners niet eens wist wie daar tegen elkaar gevochten hadden. Dat onze gemeenschappelijke geschiedenis terugkeert in het landschap. Dat we daar een sport van maken, zoals in Engeland waar iedere staande steen of grafheuvel of steencirkel op de kaart staat. De inrichting van het landschap is een tweede. Bijvoorbeeld het Pieterpad: voor 80% wil je er niet zijn, de omgeving is vol met vakantiebungalows en campings. Het RIVM heeft nu becijferd heeft dat van die paar restjes die nog mooi zijn, wij 8 miljard per jaar aan omzet verdienen aan de recreatiesector. Wij laten nu uitrekenen hoeveel dat zou betekenen als je het hele landschap weer opknapt. Ik denk het tienvoud daarvan. Terwijl zo'n opknappbeurt op jaarbasis niet meer als een miljard kost. Dus waar wachten we op? Zo'n minister zou dat moeten uitventen en daar ook een start mee moeten maken. Maar dan moet hij nauw samenwerken met andere ministeries, want je moet die dingen in elkaar laten grijpen. Wij moeten weer een beetje verhaal kunnen vertellen

Opdam: Ik vind dat er geen minister van recreatie moet komen. Niet omdat ik recreatie niet belangrijk vind, maar omdat als je recreatie werkelijk goed wilt laten kunnen ontwikkelen, dat je dat moet koppelen aan natuur en landschap en water. En dat hoor ik ook in het verhaal van Dirkmaat. Dus ik vind het eigenlijk een te beperkt onderwerp om daar een apart minister voor te maken en ik zie grote gevaren bij de verkokering die daar het resultaat is. Recreatie moet je ontwikkelen in relatie tot, samen met natuur, water. En de grote problemen die ons i.v.m. het waterbeleid boven het hoofd hangen, geven enorme kansen voor recreatie, dus je moet dat niet teveel beleidsmatig isoleren. Tweede punt is, waar moet je dan aan de slag? Buiten de natuurgebieden, daar ben ik het mee eens. De recreatie is nu vooral beperkt tot die paar procent natuur die we in Nederland hebben. Daarmee, krijg je een toenemende druk op de natuur. De effecten en de risico's daarvan kennen we onvoldoende. Die schieten, zeker in combinatie met andere risico's op een gegeven moment door een soort kritische grens heen, als ze dat al niet gedaan hebben. Voor de natuur is het dus belangrijk om het gebied waarop recreatie zich afspeelt, te vergroten, dan spreid je de risico's. Vanuit de recreant gezien, denk ik dat er een enorme winst te halen is in beleving, in recreatieve kwaliteit als je ook het cultuurlandschap er bij betreft, maar dan wel een cultuurlandschap waarin het leuk is om te recreëren.

Matton: Ik ben voor een ministerie van Vrije Tijd. Want Recreatie heeft meteen een programmatische beladenheid. Ook televisiekijken is vrije tijd, maar is dat recreatie? ik maak ook wel eens een boswandeling, en dan voel ik me geen recreant, dan ben ik gewoon een boswandeling aan 't maken. Ik word altijd heel gehaast, van dat woord recreatie. En dat voel ik ook aan de voorgaande 2 sprekers. Het moet allemaal leuk, het moet allemaal toegankelijk en verantwoord. Nederland moet vooral opnieuw ingericht en gezellig. Mag er ook eens en keertje niks? Blijf overal van af en laat een mens gewoon zijn waar die is en zijn eigen gedachten volgen, zonder te vertellen dat daar iets bijzonders gebeurd is of nog iets leuks gaat gebeuren. En dat noem ik vrije tijd.

Opdam: Maar ga nu eens verder: wat moet je dan als minister gaan doen?

Matton: Ik kan me zo'n aanpak voorstellen, honderd jaar terug, toen de industriële revolutie kwam. Toen zijn wetten en regels gekomen, oa over arbeid: kinderen mogen niet werken, op zaterdag moeten we vrij, er moet meer vrije tijd komen, vanuit logisch nadenken en gezondheidsideeën. Dat begon met paternalistische stedenbouwers die zeggen: arbeiders moeten gezond zijn want dan produceren ze meer. Het lijkt mij dat de minister van vrije tijd zich moet gaan concentreren op logische argumenten. Hij moet geen ruimtelijke ordening gaan bedrijven. Daar hebben we een minister van ruimtelijke ordening voor. Vergelijk waar het ministerie van Arbeid ooit mee begonnen is: CAO's maken voor de arbeiders. Ik denk aan zo'n soort redenering, maar dan voor vrije tijd.

Opdam: Maar volgens mij is de discussie: moet je nou als minister recreatie bevorderen of moet je als minister zorgen dat, als mensen willen recreëren, de condities zijn geschapen om dat te kunnen. Ik vind niet dat een minister de recreatie moet bevorderen, maar vooral het tweede moet doen.

Matton: De minister moet inderdaad zorgen dat het recreëren gebeurt in een maatschappelijk wenselijke manier en dat is niet per definitie wat de Eftelingen en de Mc Donalds met ons voor hebben.

Dirkmaat: Wij hebben een bezoekerscentrum over landschap, een soort themapark in een mooi landschap. Mensen komen van over heel Nederland komen naar ons toe. Er is een grote groep die zich schaamt voor het eigen land: ze zien er tegenop om buitenlandse vrienden er in rond te leiden en een route uit te stippelen, die langer dan 4 km mooi is. Ze zijn ontzettend jaloers op het buitenland, waar ze eindeloos kunnen wandelen door de landerijen waar de historie nog zichtbaar is, waar kaarten je vertellen waar wat te vinden is, en dat het er dan ook nog is. En ze roepen hier steevast: "Het lijkt het buitenland wel!". Een volk dat gaat denken dat iets alleen maar mooi kan zijn in het buitenland, is er erg beroerd aan toe! En dan zie ik die 80% kaalgeslagen, stalinistisch door ruilverkavelingsdiensten helemaal glad gestreken landschappen, waar ieder spoor van onze voorouders is uitgewist. Dan denk ik: na een behoorlijke periode van schaamte zouden we er nou toch eens wat aan moeten gaan doen. Niet alleen voor onszelf maar ook voor toekomstige generaties. Hoe eerder je daarmee begint, hoe sneller het kan rijpen en hoe meer ervan genoten kan worden. De Duitsers hebben in ieder geval nog *Landschaft* en de Engelsen nog *Countryside*. En wat hebben wij eigenlijk? Kinderdijk, de Zaanse Schans tussen de loodsen en Het "Witte Gebied"...

Opdam: Dirkmaat stelt feitelijk dat er enorme potentie is in het landelijke gebied, dus buiten de EHS om. Het gaat erom het landschap te beleven, het verhaal van het landschap te lezen en ik denk dat je als minister dat kunt ontsluiten. Daar ben ik het mee eens.

Matton: Ik woon nu in de voormalige DDR, in het Oostduitse kaalgeslagen land, wat overigens prachtig is. Ik kom regelmatig in Nederland, en ik vind het alleen maar mooier op worden. Kinderdijk, daar worden excursies georganiseerd omdat het daar fascinerend cultureel erfgoed is. We laten zien wat daar gebeurd is, de laatste 100 jaar. Het is niet meer het landschap uit de oertijd, dat is verdwenen. En er ligt daar gewoon een nieuw landschap. Je kan de minister niet voor laten stellen wat anderen mooi vinden en wat lelijk is.

Dirkmaat: Dit Kinderdijk benoem ik dus als een droogmakerij en als nou een typisch voorbeeld van Nederlandse historie uit de glorie tijd. Het is beschamend dat daarvan in Nederland niets meer ongeschonden bewaard is gebleven. Het zit midden tussen de flats, fabriekhallen, hoogspanningsmasten en snelwegen. Wij hebben geen enkel nationaal park van enig formaat, ze zijn beschamend klein, rond 2500 ha. En dat is niet omdat het niet kan, er is plek zat, het is besluiteloosheid wat ons leidt. Ik vind het beschamend dat dit land gigantische oppervlaktes aan biodiversiteitloze gebieden heeft gecreëerd. Beschamend naar de wereldbevolking, want we hebben claims in de derde wereld dat zij 10% van hun natuurlijke rijkdom moeten redden in RIO-verdragen e.d.. In ons eigen land is maar 3% natuur, daar oefent het leger, daar halen we ons papier en luciferhoutjes vandaan en we hebben hele gebieden braak liggen door overproductie. Ik kan er ook niet echt van genieten om dat ik weet dat er van alles zou kunnen leven wat we weggevaagd en doodgespoten hebben, dat het grondwater eronder vervuild is en dat er teveel fosfaat in de sloten zit.

Matton: Het gaat er niet om dat we een discussie voeren over mooi en lelijk. Het is alleen dat je ziet: er bestaat niet zoiets als een mooi landschap.

Dirkmaat: Dat kun je mensen wel laten zien, je kan het ze voorleggen, met plaatjes bijvoorbeeld. En als dat nou eenmaal wetenschappelijk beproefd door mensen mooi gevonden wordt, waarom geven we ze dat dan niet?

Matton: Dat is toch bedrog?

Dirkmaat: Je bent – in jouw wereld van de kunst – een van de weinige mensen in Nederland die toonaangevende kunst mooi vindt. Maar het merendeel heeft een schilderijtje aan de muur van een reproductie. En als mensen daar nou tevreden mee zijn? En als ze de Efteling nou mooi vinden of Anton Pieck? Of een fantastisch mooi agrarisch landschap of een cultuur landschap? Waarom hebben ze dat dan niet? Waarom mogen de Britten dat wel hebben, en is daar geen discussie over? Zou je het landschap dan bevriezen en musealiseren? Nee, zeggen ze, het is 2000 jaar oud, het moet zo blijven. Het is fantastisch en we genieten ervan.

Opdam: Er is een aantal motieven waarom je het landschap buiten de EHS ten behoeve van recreatie zou kunnen ontwikkelen. Eerst het verhaal achter het landschap: mensen zijn daar in geïnteresseerd, dat kun je ontsluiten, dat moet je ontsluiten, dat is erfgoed. Het tweede verhaal/motief is het genieten van landschap: daar zijn teveel verschillende beelden bij. Het derde wat Dirkmaat stelt is diversiteit

als waarde. We hebben net met z'n allen afgesproken dat we dat belangrijk vinden. En er zit natuurlijk ook nog een belevingsaspect aan, dat ik zelf wel interessant vind, omdat ik daar relatief weinig van weet en daar ook weinig van te weten kom: hoe belangrijk vinden mensen biodiversiteit nou in de beleving van het landschap?

Dirkmaat: Mensen die bij ons komen zijn altijd geïnteresseerd in dieren of natuur of in landschap. Je moet eens merken wat er met mensen gebeurt als je ze uit de stad haalt, zelfs als ze geen interesse hebben in natuur. Er is een fantastische film over valken in New York die broeden op het appartement van Woody Allen. Als je ziet hoe die hele stad rondom dat nest opleeft, mensen die zichzelf voor gek verklaren dat ze ooit door een verrekijker zouden kijken en daar nu staan. Het is niet zo zeer dat het valken zijn, maar dat de natuur in hun stad is gekomen, in hun leven is binnengedrongen. En dat die valk daar maar gewoon duiven snaait, en naar dat nest brengt en dat die jongen vlieg oefeningen doen en dat je daar 's ochtends op weg naar je werk nog eerst van kan genieten. Ja, dat doet iets met mensen.

Opdam: Dus als je dat kunt ontsluiten, dat zichtbaar kan maken, dan voegt dat iets toe aan de beleving van de recreërende mens in het landschap.

Matton: Het gaat natuurlijk veel meer om de beelden en de gevoelens. Dus blijkbaar kan een valk op een flatgebouw in New York net zoveel natuurgevoel oproepen als een compleet Amazonewoud, bij wijze van spreken.

Dirkmaat: Ja klopt.

Matton: Dat is natuurlijk heel fascinerend. Maar, dan is de vraag: wat moet die minister van recreatie dan doen? Moet hij dan verrekijkers gaan uitdelen? Daar hoeft je dus geen 200.000 kilometer landschapspaden voor te gaan aan te leggen.

Dirkmaat: Overigens, ik zeg er even bij: die 200.000 km is dus een kwart van wat we hadden nog geen 60 jaar geleden.

Matton: Ik ben een grote voorstander om een ecologische hoofdstructuur aan te gaan leggen ..

Dirkmaat: Het zijn strookjes van 5 meter breed rond alle kavels. Maar die ecologische hoofdstructuur krijgen we sowieso. Dit is gewoon het verfijnen van . Er wordt nu gepraat over een robuuste verbindingzone van een kilometer breed. Daar hebben ze er, meen ik, 120 van geschraapt, en er blijven er 60 over. Maar dat witte gebied, daar is überhaupt geen visie op. En daar richt ik me nu op. Dat is 80% van Nederland, gewoon landbouwgebied, alleen maar gras en maïs. Zolang er nog sporen zijn, moeten we die als de donder weer opdiepen en herstellen, want daar hebben we recht op, dat is erfgoed. Dat is voor mij net zo belangrijk als een Nachtwacht of de Dom van Utrecht. Dat staat ook in internationale conventies, alle landen moeten daar zorg voor dragen. Daarnaast hebben we een heleboel landschapsarchitecten. Laat die daar nou eens mee gaan spelen.

Jonkhof: Ik hoor twee dingen die bij elkaar komen. We leggen de ecologische hoofdstructuur aan met natuurdoelen en we hebben behoefte aan fietspaden voor recreatieve doelen. Dat zijn beide verschillende vormen van investeren. Beide vragen om aankoop en inrichting. Kan dat niet aan elkaar gekoppeld worden? Dat is dan toch twee soorten geld gecombineerd voor één werk?

Opdam: Dat is een argument om ook buiten de EHS te gaan kijken naar mogelijkheden van recreatie. Daar zie je landbouwgebied waar de landbouw aan het

verdwijnen is, op een paar industriële complexen en kassen na. Maar over 50 jaar is de landbouw in Nederland totaal anders dan nu, in een verstedelijkt land. Wat wil je daarmee, met dat landschap, ten eerste het witte gebied, het oude witte gebied, het cultuurlandschap. Nieuwe functies aan dat landschap gaan geven, daar hebben we het over: recreatie, bijvoorbeeld. Tweede is: Water. Grote problemen met waterbeheer in de komende decennia, als gevolg van klimaatverandering. Daar zullen we een deel van het landelijk gebied voor moeten inrichten. Dat geeft dus grote potenties voor recreatie. Fietspaden in de EHS, voor mij mag het, als je daarbij de koppeling met natuurdoelen in het oog houdt. Maar richt je daar niet te veel op, kijk vooral naar die 80% van Nederland, waar we binnenkort geen bestemming meer voor hebben, als we zo door gaan.

Matton: Er is nog niet zo lang geleden een onderzoek geweest van VROM, over de ruimte vraag in Nederland. En dat kwam uit op een overvraag van 120%. De suggestie dat binnenkort 80% van Nederland leeg komt wordt daardoor onderuitgehaald. De eerste claims liggen er al, die van een minister van recreatie. Op mij komt dat over als een enorme stresserige bedoening: 80% van Nederland weer eens op de schop nemen, om het stalinistisch verkavelde landschap terug te brengen in een soort engelse landschapsstijl. Ik denk dan meteen: blijf er in hemelsnaam gewoon honderd jaar vanaf.

Dirkmaat: Dat doen we niet, we mesten maar door en we spuiten maar verder.

Matton: Nee, maar als dat nou echt leeg komt, die 80 %.

Dirkmaat: Ja, dat geloof ik dus niet.

Matton: Nee, ik dus ook niet.

Dirkmaat: Nog meer landbouwgrond in Nederland uit de bestemming halen, is crimineel. Het is hier een vruchtbaar gebied, je kunt hier heel lang heel veel landbouw plegen, maar je moet het verantwoord doen. En dat moet je blijven doen voor die 16 miljoen Nederlanders die dan weer kunnen zien waar de aardappels vandaan komen en het fruit. En laat ze daar in godsnaam tussendoor gaan fietsen en gaan wandelen. En die boer weer een beeld geven dat hij niet alleen maar een milieuverzieker is, een dierenmishandelaar, maar ook nog een soort zorgdrager voor het landschap. Dat wordt niet het landschap van vroeger, dat wordt een nieuw landschap. Alleen op de plekken waar je nog wat museaals hebt, zou ik het er wel graag zo houden. Maar het gros van Nederland is al kapot gemaakt en moet je herinrichten. Bijvoorbeeld de Hollandse Waterlinie: ik wil snappen waarom er forten en bunkers staan en ik wil weten waarom een deel van België de grens zo raar loopt. Vertel me dat nou eens allemaal! Dat maakt je uiteindelijk bewoner van dit stukje aarde, dat je weer weet hoe het zat.

Opdam: Heel Nederland een themapark, ik vind het verschrikkelijk.

Dirkmaat: Ieder land is dat normaal gesproken ook. Ik noem het nu chargerend themapark, maar daar kan je in ieder geval alles terug vinden. En het wordt keurig gearchiveerd.

Matton: Maar er spreekt ook minachting uit. Moet je nou iedereen gaan vertellen waar de Hollandse Waterlinie loopt en wat er gebeurd is? Laat mensen dat gewoon thuis in de bibliotheek opzoeken als ze dat willen weten. Of het boekje onder de arm

meenemen. Daar hoef je het land niet voor te gaan herinrichten. Net zo goed als dat er mensen zijn die goed vogels kunnen herkennen.

Dirkmaat: De minachting voor mensen is dat het is verdwenen. En alleen door initiatief van belangenorganisaties wordt die linie nu dus gered. Het Rijk is door hen op een gegeven moment gedwongen. Maar aanvankelijk stond het te verroesten en in te storten. En zo is het met veel dingen in Nederland gegaan. Er zijn meer hunebedden en grafheuvels gaaf gebleven in Sleeswijk-Holstein dan in heel Nederland, terwijl er hier meer stonden. Als je 400.000 km weg met bomen, ongeveer 80 miljoen bomen, hebt omgeradeed, puur voor overproductie - met tranen in de ogen hebben mensen er naar staan kijken, over de volle lengte van provincie tot provincie - dan heb je wat goed te maken. Als we daar nou iets van terug kunnen brengen, en als we onze kinderen kunnen laten zien: dat hebben we op een gegeven moment ingezien, we zijn in ieder geval de sporen, voor zover die er waren, weer gaan restaureren en we hebben er weer iets nieuws aan toegevoegd. En voor mijn part staat er een bordje bij van Essent of Nuon.

Opdam: Je moet accepteren dat er verschillende meningen over zijn, en dat verschillende groepen uit de samenleving ook verschillende meningen zullen hebben. Daarmee zijn we dus terug bij de rol van de overheid. Ik denk dat één van de rollen van de minister - die ik niet wil, maar er moet natuurlijk wel beleid zijn op dit terrein - zou moeten zijn de verschillende wensen en behoeftes in beeld te brengen: wie wil nou wat waar? Recreatiefuncties, beleving, waarde van het landschap. En als je dat hebt, dan kun je vervolgens ook gaan werken aan het condities te scheppen om het landschap te ontwikkelen.

Boone: Stel dat uit zo'n onderzoek blijkt dat het merendeel van de mensen niet zit te wachten op de geschiedenis van de Hollandse waterlinie en op een fietstochtje door ongerept landschap, maar die willen naar pretparken, die willen actie. Niet zo zeer meer beleving, maar belevenismaatschappij. Is dat dan iets waar de overheid moet faciliteren, of bent u van mening dat de overheid daar een opvoedende taak in heeft en mensen moet wijzen op cultuurhistorie en op natuurwaarden.

Opdam: We moeten af van het principe dat als de meerderheid iets wil, heel Nederland vervolgens voor die meerderheid moet worden ingericht. En er zullen ongetwijfeld mensen zijn die meer pretparken willen, en er zullen ongetwijfeld mensen zijn die meer natuurhistorisch belangrijke gebieden willen. Of gebieden waar het verhaal van het landschap zichtbaar is. De overheid moet gaan nadenken over welke gemeenschappelijke waarden je moet bevorderen, want die pretparken kan je wel aan de markt overlaten. Die komen vanzelf wel. Maar er zijn natuurlijk ontwikkelingen die niet vanzelf komen. Dat zijn die ontwikkelingen in het cultuurlandschap. Die zul je moeten stimuleren, coördineren. Je zult ook als overheid moeten zorgen, dat investeringen terecht komen in kansrijke gebieden, en middelen inzetten voor het ontwikkelen van die recreatievoorzieningen die er niet vanzelf komen. Vooral in het cultuurlandschap. Daar heb je ook partners: de boeren, de recreatieschappen, de waterschappen, de natuurbeheerorganisaties, de provinciale landschappen. Een groot aantal partners waar de overheid samen zo'n landschap mee kan ontwikkelen.

Jonkhof: Even ter verduidelijking. Opdam zegt: ontwikkelen van het cultuurlandschap. Dat kunnen ook nieuwe landschappen zijn, met nieuwe betekenissen. Dus

niet alleen herstel van oude beeld dragers, maar ook nieuwe landschappen ontwikkelen?

Opdam: Ja. Als er vraag is naar, als je eerst kunt voldoen aan die vraag door oude landschappen te herstellen, de lijn van Dirkmaat, dan is dat een hele goede keus. Maar pas als je dat niet kunt, dan moet je misschien hele nieuwe landschappen ontwikkelen. Dat hoort wel bij de dynamiek van het landschap over de jaren heen. Dat het landschap wordt aangepast aan de nieuwe vraag. Maar daarbij horen natuurlijk wel alle functies die we op dit moment in die landschappen belangrijk vinden: water, biodiversiteit, cultuurhistorie. Dat zijn wel de afwegingen die je moet maken.

Dirkmaat: Bij die afweging telt ook Schoonheid ook. Zoiets als de Unesco-wereldranglijst: hier hebben iets dat nergens elders in de wereld voorkomt, zet daar een landschapsarchitect op, laat hem een ontwerp maken.

Opdam: Wie zijn dan de opdrachtgevers van die landschaparchitect?

Dirkmaat: In onze optiek moet je dat heel erg sterk aan de streek overlaten. De streek, dat zijn de mensen die zelf in die streek wonen, de lokale heemkundekringen, de milieclub, de natuurclub, maar ook de lokale boeren en de boerderijbewoners. Wat willen we hier nou eigenlijk? En hoe moet het er uit zien? En hoe was het vroeger? Is daar nog iets mee te maken? De overheid faciliteert alleen de middelen. En de zorg voor het landschap kan je, net als de Denen dat ook hebben, in de grondwet vastleggen. Dat is een eeuwige zorg, net als dat je ook een eeuwige zorg voor monumentale panden hebt. Je gaat toch de pyramides niet afbreken, omdat ze niet meer vernieuwend zijn. Je gaat niet Rembrandt overschilderen omdat er nu betere technieken zijn...! Er mogen daarnaast best geconcentreerde steden zijn en de meest futuristische appartementencomplexen als mensen dat leuk vinden. De stad zal voor een deel toch het platteland in moeten om ruimte te krijgen, want ik wil ook die vos terug in die stad en koeien in een wei en groene vingers, zodat mensen niet het gevoel hebben dat ze alleen in de stad zitten. De burger heeft ook recht op contact met de natuur in zijn woonomgeving, want dat maakt hem meer mens.

Jonkhof: In Nederland woont 56% van de bevolking al in groene woonmilieus! Dat wil zeggen in Parkstad Nederland, dat moet je voor ogen hebben.

Matton: Maar het gevolg van die groene milieus is dat mensen ieder weekend vluchten naar de Efteling vluchten!

Dirkmaat: Nee, dat doen ze niet per definitie, zoals blijkt uit een Belgisch onderzoek. Die mensen met die tuin en met een behoorlijke lap grond gaan niet naar de Efteling, die blijven thuis en zijn in hun tuin bezig.

Matton: Dat is niet die 56% van de Nederlanders, want die tuin is veel te klein.

Dirkmaat: Nee, die mensen die buiten gaan wonen doen dat vanwege de ruimte en die in een dorp gaan wonen omdat ze dan een grotere tuin hebben. Yuppen met kinderen willen uiteindelijk ergens heen, willen contact met de buitenwereld, niet vanaf een balkon. Wij ontzeggen mensen dat, want we vinden dat er geconcentreerde steden moeten komen. Wij, dat is de overheid en de milieubeweging en de natuurorganisaties inclusief!

Opdam: Ik heb een paar belangrijke dingen gehoord en die wil ik nog even terughalen. Het eerste: de vervreemding van de natuur als motief om het landschap dichterbij de mens te brengen. Dat is nog een motief om het cultuurlandschap zo te ontwikkelen als we erover gepraat hebben. Het tweede is: hoe doe je dat nou?

Dirkmaat zei dat moet je doen met mensen uit de streek, die moeten daarmee aan de gang. Daar ben ik het mee eens. Maar tegelijkertijd zal de overheid daarbij, in het nationaal belang, een sturende en coördinerende rol moeten krijgen. Zeker met de mensen in de streek, maar de doelen bepalen we door wat we in Nederland nationaal, dus met z'n allen, hebben bedacht. Dus regionale ontwikkeling ja, maar wel bijdragen aan de nationale doelstellingen. Daar kun je als overheid ook je middelen op afstemmen.

Dirkmaat: Daar stem ik wel mee in. Maar streken moeten verschillen, ik moet kunnen zien waar ik ben, en me verrast voelen als ik in een ander gebied kom.

Opdam: Dat is ook de essentie van landschap. Dat is door mensen ontwikkeld, zeker het Nederlandse landschap.

Matton: Verrast willen worden door het landschap: daar zijn we het helemaal mee eens. Maar een verrassing is voor mij dat ik iets zie wat ik niet snap en dat ik daarover loop te puzzelen. Ik krijg het beeld van een 'belevingslandschap' waar om de kilometer een bordje staat met wat voor kikker hier geleefd heeft of welke veldslag hier gevoerd is. Ik denk dan: vertel dat allemaal niet, laat iets te ontdekken over!

Dirkmaat: De overheid heeft hier een taak in, want uit die geschiedenis komt het heden voort en dat mogen we toch wel weten.

Boone: Hoe kijkt u naar de toekomst? Welke trends kunnen we op ons af zien komen?

Matton: Ik heb goed nieuws. De laatste tijd ben ik in een aantal projecten met studenten bezig met natuur.

Studenten verbazen zich dat als je een aardappel in de grond stopt dat er dan een plant uitkomt en een aardappel groeit. Die kennis is verdwenen, maar er is een oprechte nieuwsgierigheid naar dat fenomeen. Als veertiger ben ik een van de laatsten die nog een vage herinnering heeft aan koeien in de wei en rammelende melkimmers. De huidige generatie weet nog net dat melk uit de koe komt, maar de beelden die erbij horen zijn verdwenen. Toch is er nieuwe oprechte interesse: hoe zit dat nou met die voedselketen? Dat wordt natuurlijk inmiddels ook aangestuurd door een groot wantrouwen. Maar het is de generatie die nu mondig wordt, die zichzelf die vragen stelt. Dat gaat tot een nieuw politiek belang leiden, niet gevoed wordt uit de nostalgie die wij nog hebben, maar uit een nieuwe interesse in voedsel en natuur en beleving van landschap. Over tien jaar gaat de Efteling aardappels planten omdat dat bezoekers trekt, zo iets.

Opdam: Op een wat andere manier zeg ik ongeveer hetzelfde. Als je naar de ontwikkeling in Nederland kijkt zie je toenemende verstedelijking, toenemende informatiseringsgekte. Mensen krijgen daar steeds meer problemen mee, wat zich ook uit in ziekte, stress etc. Dat roept grote behoefte op aan groen, natuur, rust, beleving. Dat is de trend doortrekken van de afgelopen decennia. Ik voorzie een grotere vraag vanuit de verstedelijkte samenleving naar kwaliteit van leven en dan vooral buiten de directe leefomgeving. Dan zul je - de EHS even buiten beschouwing gelaten - in die overige 80 procent cultuurlandschap de kwaliteit moeten scheppen waarom gevraagd wordt. Dan kom ik niet alleen bij diversiteit, maar ook een aantal nieuwe functies voor het landelijk gebied.

Dirkmaat: Ik zie de neiging dat alles vernieuwend moet zijn, vooral niet museaal. Dat zie je in de muziek, in de kunst en de architectuur, in landschapsonwerpen, en

zelfs in natuursites. Daar gaan we steeds meer uit van de maakbaarheid van de natuur. Bij de mensen zie je als reactie een hang naar romantiek en nostalgie. Daar is op zich niks mis mee. Als ik zeg dat we het landschap weer gaan herstellen, want we hebben het onrechtmatig kapot gemaakt en onze kindskinderen hun erfgoed weggehaald, dan komen er hele discussies: ja maar dat gaat geld kosten, zouden we het wel doen en wordt het dan geen kitsch – en dat verlamt allemaal.

Jonkhof: De vraag was dus naar de lange termijn en ik concludeer nu: we moeten vooral géén beleid ontwikkelen?

Dirkmaat: Het rijk heeft zeker een taak. Iedere burger heeft het recht op een fraai landschap in zijn omgeving. Dat hangt niet af van de plaatselijke wethouder. Want het is een recht, zoals ik ook recht heb op musea in m'n buurt en op muziek en op schoonheid. Het tweede is de zorg dat er concurrerende bedragen komen om meer te doen dan aardappels en bieten, want landschap kost ook geld. Het derde: de regionale mensen en de boeren moeten de koppen bij elkaar steken. Als ze een leuk plan hebben, bijvoorbeeld met meer biodiversiteit en een groen netwerk, dan geeft het rijk het geld. En als er fiets- en wandelpaden bij komen, dan geeft de minister van Recreatie ook wat geld. Zo kan het Rijk dingen regelen waardoor er iets leuks gaat ontstaan.

Opdam: Ik ben het hier mee eens. 'Sturen door stimuleren' zou je kunnen zeggen. Dat betekent dus dat je een aantal gebieden moet aanwijzen die je daarbij belangrijker vindt dan andere, en voorlopers met ideeën belonen.

Dirkmaat: Rond de steden beginnen denk ik. Dat iedereen ziet dat het leuk is en dat het na zes jaar er al aardig uitziet.

Opdam: Je kan vanuit de vraag beginnen, of vanuit de huidige noodzaak. Breng de dingen bij elkaar. Met het ontwikkelen van cultuurlandschap ten behoeve van recreatie kan je tegelijkertijd ook de biodiversiteit versterken. En de waterproblematiek oplossen. Er zullen stimuleringsgebieden uit moeten komen waar je als overheid extra middelen – niet alleen geld, maar ook mensen - gaat inzetten, samen met de bewoners van de regio.

Boone: Er is het beeld van het stoffig imago in de sector. Bent u het daarmee eens?

Dirkmaat: Dat klopt. Dat komt doordat de overheid altijd heel erg in beleidskaders en ruimtelijke ordeningseisen zit te denken, waarbij recreatie ergens moet worden ingepast. Ik pleit juist voor recreatie overal. Natuur en schoonheid moet je overal kunnen beleven. Daar zijn noemers voor. Mensen voelen zich op veel plekken niet lekker omdat de menselijke maat ontbreekt. Je moet het overal aardig en plezierig maken. Dus niet: hier een plek om te wonen, daar om te werken en daar om te recreëren. Zo hebben we stad en land uit elkaar getrokken. Kinderen moeten overal hutten kunnen bouwen, en dat doen ze straks weer in die singels en die houtwallen. Dat moet je gewoon kunnen als kind.

Opdam: Ik denk dat het recreatiebeleid helemaal geen imago heeft omdat het nauwelijks geprofileerd is. Om het belangrijk te maken moet je het koppelen met natuur, met gezondheid, welbevinden, genieten, met dingen die Dirkmaat ook noemt.

Matton: Ik denk dat dat stoffige imago vooral te maken heeft met het feit dat de argumenten, na veertig jaar milieubeweging, "vervinoxen", om het maar zo te noemen. Er moeten weer idealisten komen en daar geloof ik ook wel in. Over tien

jaar is dat stoffige er af. Die minister van recreatie kan daar naar mijn idee niet aan tippen.

Boone: Ik stel ten slotte de vraag: wat doe u er persoonlijk aan, als u daarvoor benaderd wordt?

Dirkmaat: Wij hebben tweeëntwintig mensen op kantoor die nu werken aan een campagne *Natuur per strekkende meter*, waarbij we via de media vertellen dat we met een landschapswacht natuurorganisaties en beheerders er op wijzen hoe ze met het landschapserfgoed om moeten gaan. Niet met Schotse hooglanders bijvoorbeeld. We gaan ook met de politieke partijen praten over het vastleggen van landschapsprogramma's van Den Helder tot Maastricht. En ik houd dat ambitieniveau net zo lang vol tot er minstens een kwart van die doelen is gerealiseerd. Met de ANWB praten we over de uitgave van een boek.

Opdam: Wij zijn bezig met het stimuleren van het denken over de koppeling tussen recreatie en natuur. Niet als vijanden, maar als een goed huwelijk met af en toe wat spanning. Het gaat mij vooral om de nodige kennis om dat hanteerbaar te maken. We zijn al een heel eind, er begint meer kennis te komen op dit gebied, maar we zijn er nog niet.

Matton: Praktisch: ik heb net drie miljoen plataanzaadjes gekocht, de stadsboom bij uitstek die met de traditionele natuur niet heel veel te maken heeft, maar een superstedelijk natuurelement is. Die zaadjes deel ik deze zomer tijdens de Architectuur Biënnale in Rotterdam uit vanuit een stadsbus die ik samen met Alterra heb omgebouwd tot rijdend bos, en waarin we debatten over Stad en Natuur gaan voeren. Die zaadjes worden door bezoekers meegenomen en ergens geplant. Als zij mij vervolgens de gps-locaties van die bomen terugmailen, kan ik over tien jaar inventariseren wat er van die zaadjes gegroeid is....!

IV.2 Gespreksverslag Thema Economie

Tuin in Delfgauw, Open tuinendag, Delft, 2003

Deelnemers

Dhr R. van der Zijl (Efteling), ervaringsdeskundige

Dr F.R. Veeneklaas (Alterra), expert

Ir W. Keijsers (Bureau Nieuwe Gracht), visionair

Gespreksleiding

mw drs Mirjam Boone (Rostra)

Observatoren

Ir Jos Jonkhof en dr Marijke Van Winsum-Westra (Alterra)

Boone: Meneer van der Zijl, u heeft onlangs gepleit voor het instellen van een ministerpost voor recreatie.

Van der Zijl: Ja, maar ik heb met nadruk ook het element toerisme daarbij genoemd, omdat ik vind dat met name het binnenlands toerisme en het inkomend toerisme en recreatie bij elkaar horen. Voor mij heeft toerisme en recreatie alles te maken met naast de groene en openbare ruimte vooral ook de stedelijke omgeving. Als ik praat over ministers, bestuurlijke verantwoordelijkheden en dergelijke, dan slaat dat dus niet alleen op de open ruimte, maar dan heb ik daarbij het hele veld voor ogen.

Veeneklaas: Het viel mij ook op: als je het hebt over de economische invalshoek, dan is het logisch om het toerisme daarbij te betrekken. Dat is toch eigenlijk meer, voor een deel de economische kant van de recreatie. Dat is dus wel even een punt wat we duidelijk moeten hebben bij het begin. Of je praat over een minister voor recreatie in de traditionele LNV zin, zoals die nu binnen groene ruimte en recreatie zit, of we praten over een minister van recreatie en toerisme. Dat moeten we even duidelijk maken.

Boone: We gaan het dus nu hebben over een portefeuille toerisme en recreatie.

Jonkhof: De vraag is afkomstig van het ministerie van LNV. Dat kijkt ongetwijfeld ook heel erg naar dat vraagstuk vanuit maatschappelijke inpassing. Maar LNV en VROM zijn op dit moment heel erg met elkaar verweven als het gaat om stad/land-vraagstukken. En je kunt in het algemeen wel zeggen dat de recreatie/toerisme niet meer sec aan de groene ruimte of aan de stedelijke ruimte gekoppeld kan worden, maar dat er natuurlijk allerlei dwarsverbanden liggen. Dus ik ga ervan uit dat we het over de stad en het land hebben, de relaties daartussen. En de diverse vormen van vrijetijdsbesteding met een ruimtelijke uitdrukkingsvorm, dus iets wat ruimte in beslag neemt, iets wat een voorziening vraagt. Dat we het over dat geheel hebben.

Keijzers: Ik vind een minister van recreatie volstrekt zinloos, het gaat mij niet om de vraag of het nu een minister of een staatssecretaris is, het gaat om de verantwoordelijkheid. Van der Zijl noemde ook coördinatie. Ja, toerisme/ recreatie is een buitengewoon veelkoppig monster. Je kunt er zo ongeveer alles bij slepen wat je maar in je fantasie kunt bedenken. Dat maakt het aan de ene kant erg lastig om echt operationeel bezig te zijn. Dat moet wel, maar tegelijkertijd zal er ook ongelofelijk veel gecoördineerd kunnen en moeten worden om daar verstandig mee om te gaan. Dus wat mij betreft die beide invalshoeken.

Van der Zijl: Ben ik helemaal met u eens. Maar dat het niet blijft hangen in, zeg maar, de beleidsmachinerie, ik denk aan de staatssecretaris van Grote steden beleid.

Keijzers: Alsjeblieft niet. Ik kijk altijd een beetje naar Verkeer en Waterstaat, dat is ook zo'n doe-ministerie.

Van der Zijl: Kijk ook naar EZ, weer een ander ministerie, een ministerie dat ook deels verantwoordelijk is voor dit terrein, met name voor de poot toerisme. Mijn opvatting is dat ze daar verrekte weinig mee doen, nauwelijks meer dan een zak subsidiecenten naar de toerisme/recreatie sector in Nederland schuiven. Maar dat terrein, en sec die economische invalshoek, hoort er wat mij betreft wel degelijk bij.

Keijzers: De economische omzetten en rendementen die op het toerisme en recreatie gehaald worden gaan voor een deel naar de Keukenhof en de rest vind je gewoon in de steden terug. Die binnenrollende toeristen gaan niet in de Achterhoek

gezellig in een boerderijtje zitten of rondfietsen in het Rivierenlandschap. Als je gewoon naar de cijfers kijkt, van de omzetten in toerisme/recreatie, zit dat vooral in het stedelijk gebied, in stedelijke activiteiten, stedelijke voorzieningen. Dat kunnen ook Six Flags zijn en de Efteling reken ik daar ook maar even bij. Bij een buitenvoorziening maak je mede gebruik van het buitengebied. En Efteling en Six Flags die liggen wel in het buitengebied, maar zijn in zichzelf gekeerd. Flauw gezegd: er zit een hek omheen, je betaalt en daar binnen doe je een heleboel dingen.

Van der Zijl: De belangrijkste eis is dat het van binnen goed werkt, goed ontsloten is en vooral van buiten heel goed ontsloten is. Goede ontsluiting en goed openbaar vervoer, dat zijn de essentiële voorwaarden aan dit soort voorzieningen, waar gewoon per dag 10-, 20- 30-, 40-, 50.000 mensen op af komen. Zo'n voorstel van een vertrekkende gedeputeerde in Arnhem, van een paar weken geleden, om op de kruising van de A15 en de A2 een soort mega-city neer te leggen voor, hoe heet dat tegenwoordig, leisure, fun, shopping en sport geloof ik. Zoveel hectare op gesloten terrein, waar je ook fietsen uit mag proberen, waar ze 30.000 mensen per dag gaan verwachten. Dat zijn de beelden die je voor ogen moet hebben voor het grootschalig, toeristisch, recreatief bezoek van de toekomst. En daar buiten heb je een dunnere wolk met hier en daar piekjes daarin met mensen die Achterhoek bezoeken, Heuvelrug, Veluwe.

Pak een mooi strand op: daar vind je tot een miljoen mensen. Dat zijn echt even mooie piekjes. Maar verder valt het allemaal erg mee. Amsterdam is een beetje meer dan de hele kust bij elkaar, als je niet uitkijkt. Dus ik denk dat je gewoon alleen maar over zo'n ministerie of staatssecretaris of een visie kan spreken als je gewoon in één keer alles meeneemt. En onderdelen daarvan hebben gewoon te maken met een fatsoenlijke ontsluiting van het buitengebied, kleinschalige toeristische voorzieningen die daar ook allemaal moeten gebeuren, maar dan vind ik gewoon dat het rijk vooral uit moeten voeren wat het al 20, 30 jaar lang beweert, en waar gewoon niks van terecht komt.

Veeneklaas: Waarom zou je een apart ministerie daar voor moeten hebben? We hebben ook geen ministerie voor familiebezoek. Ik heb daar dus problemen mee om daar een ratio achter te vinden, hoewel ik begrijp dat gecoördineerd beleid altijd vaak nuttig is. Maar ik weet niet waar het dan stopt.

Van der Zijl: Dit gesprek was bedoeld om het fenomeen te bekijken vanuit het economische invalshoek. Nou, daar ligt voor mij dan ook meteen het antwoord op de vorige stelling: toerisme/recreatie, zeker in een land als het onze en in een gebied waar de traditionele agrarische sector geweldig onder druk staat, een sector die een belangrijke economische drager kan zijn voor de hele maatschappij. Alleen, dat maakt het dan wel noodzakelijk om het goed te organiseren en alle uitwassen te voorkomen. En dat maakt overheidsbemoediging, op wat voor manier dan ook, naar mijn oordeel absoluut nodig. Om nogmaals te voorkomen dat er dingen gebeuren, die zeggen dat hebben we met elkaar nooit zo bedoeld.

Boone: En kunt u aangeven, wat gaat er mis als we niet zo'n aparte portefeuille toerisme en recreatie hebben?

Van der Zijl: U hoort mij nog niet zeggen dat het goed gaat als we die wel hebben. Dat moet altijd nog blijken. Maar wat ik ook zie gebeuren is, juist omdat het zo'n veelkoppig monster is met zoveel verschillende invalshoeken en belangen, dat daar

dingen gaan ontstaan die je niet wilt. Toerisme en recreatie, als voorbeeld, legt ontegenzeggelijk groot beslag op openbare ruimte. Als dat niet gestuurd en gecontroleerd en gecoördineerd wordt, dan gaat er iets hopeloos mis. Laat ik een voorbeeldje nemen: iedereen kent de Veluwe. Veel minder mensen kennen hier naast de Efteling het natuurgebied Loonse en Drunense duinen, een schitterend natuurgebied. Ik zou als Eftelingbaas willen voorkomen dat die 3,5 miljoen mensen die hier bij de Efteling binnenkomen, ook alle 3,5 miljoen over die Loonse en Drunense duinen zouden gaan stampen. Anders gezegd: je moet iets organiseren om dat te reguleren. En op dat punt wordt er veel langs elkaar heen gewerkt door allerlei overheden, op allerlei niveau's. En voor mij is een minister of een staatssecretaris dan ook niet het enige antwoord, maar dat is een van de onderdelen van het beter gecoördineerd krijgen van dit soort dingen. Het aantal maatregelen wat in ons veld genomen wordt en die strijdig zijn met elkaar of elkaar dwars zitten, is groot. En dat is verdomd slecht voor de ontwikkeling van zo'n sector en voor een gezonde ontwikkeling van zo'n sector. En dan bedoel ik met gezond niet alleen vanuit bedrijfseconomisch oogpunt, maar ook van uit maatschappelijk oogpunt.

Keijzers: U raakt precies de kern van de zaak waar het om gaat. Ik woon hier in Amsterdam, bijna hartje stad en ik zie dat het op een aantal punten met openbare ruimten fout gaat door een te grote druk. Wij proberen dat slimmer te regelen, slimmer te sturen, letterlijk met winkelopenings- en sluitingstijden, en dat soort dingen. Dat is gedeeltelijk ook een ruimtelijke en organisatorische opgave. Je kunt al veel winnen als overheden elkaar gewoon niet teveel in de weg zitten.

Veeneklaas: Moet dat dan ook op rijksniveau gebeuren? Want de problemen die Keijzers zo noemt kan je, lijkt mij, steeds op regionaal of lokaal niveau oplossen.

Keijzers: Er is één voordeel als je op rijksniveau dit soort projecten aan zou kunnen pakken, en dat is dat je een redelijk sturende factor hebt. Laat het in godsnaam niet aan de betrokken gemeenten over om dit te regelen, want dan gaat het fout.

Veeneklaas: Het gaat er natuurlijk wel om in hoeverre je dat vanuit rijksniveau kan. Een aantal vragen natuurlijk wel. Ik denk dat heel veel van dit soort progressieproblemen toch lokaal opgelost moeten worden. Ik zie wel mogelijkheden. Je moet bijvoorbeeld een belangrijke Dienst Recreatie en Toerisme hebben op provinciaal en gemeentelijk niveau.

Keijzers: Nee, maar het ging er eigenlijk om, voor de lange termijn te kijken wat er meer uit zou kunnen komen. Letterlijk: hoe beurt je meer geld van die bezoekers die hier graag naar toekomen en hier gewoon rond willen lopen. Dat is natuurlijk de essentie van de vraag. Meneer van Zijl zei net al dat wat hem betreft liever niet alles de Loonse Duinen in moet lopen, integendeel. Maar waar het om gaat, is: moeten of kunnen die activiteiten zodanig gecoördineerd, aangestuurd en van geld en andere middelen voorzien worden, dat het economisch rendement er beduidend hoger van wordt. Kijk nu ook even naar het buitengebied, het agrarisch toerisme. Je ziet nu overal in Nederland dat boeren letterlijk gedwongen zijn hun bedrijf te verbreden: 10 caravannetjes erbij, tentjes, camperen bij de boer, enz.. En het is echt niet alleen het geld, de locatie of de slechte zandgronden. Je ziet dat ook zelfs gepoogd wordt recreatieve neveninkomsten van de grond te tillen in de uitgestrekte kleigebieden. Ik denk, als je dat een jaar of 50 op zijn beloop laat, het hele landelijke gebied verpatst is. Dan zijn er overal huisjes, woninkjes. Dat is natuurlijk al lang bezig, maar dat wordt nog veel erger.

Van der Zijl: Veeneklaas zei net: dat kunnen provincies en gemeenten toch zelf regelen. Ja, dat is zo. Alleen, er zijn een heleboel onderwerpen die toch nationale regelgeving en aansturing vragen. En dat maakt het op provinciaal en regionaal niveau uitvoeren makkelijker. Provinciaal geldt hetzelfde als nationaal. Het is verdomde moeilijk om iedereen op één lijn te krijgen. Maar daar waar wet - en regelgeving nationaal zou gelden, wordt het in ieder geval een stuk makkelijker. Laat ik een heel ander voorbeeld noemen, nog steeds vanuit de economie. De bijzondere heffingen die toerisme en recreatie en kent: toeristenbelasting, gemakkelijheids-contributie, dat soort dingen. Nou, dat is regionaal en provinciaal niet op te lossen. En toch wordt dat nu binnen de sector als een groot probleem gezien. Niet alleen het feit dat die heffing er is, maar vooral dat er zulke verschillen in die heffingen zijn. Er zou dus ergens een sturend mechanisme moeten zijn, je zou ook moeten zorgen dat er op allerlei mogelijke manieren, op allerlei niveaus veel meer cohesie en afstemming is. En dat begint nationaal en dat eindigt, wat mij betreft, lokaal.

Veeneklaas: Daar hebben we allerlei middelen voor. Daar komt de nota Ruimte voor, bijvoorbeeld..

Van der Zijl: U praat, wat mij betreft, nog te veel vanuit de ruimtelijke invalshoek. Mijn insteek is primair de economische kant van de zaak.

Boone: Ik zou even door willen gaan op het thema Belevismaatschappij. Recreanten zijn steeds meer actief op zoek naar belevenissen. En dat kan direct gevolgen hebben ook voor het landschap en voor de ruimtelijke ordening. Hoe ziet u daar een taak in van de rijksoverheid? Moet dit gefaciliteerd worden, moet de rijksoverheid hier zelf in gaan ondernemen, moet de rijksoverheid hier juist voor op de rem gaan staan om waarden te bewaken die wij met z'n allen belangrijk vinden of belangrijk genoeg om te beschermen. Wat heeft deze ontwikkeling voor gevolgen?

Van der Zijl: Ja, laat ik beginnen met de stelling dat daar waar de consument behoefte heeft aan belevissen, de aanbodkant dat moet zien te leveren. Wij doen niet anders, zal ik maar zeggen. En dat vind ik niet een verantwoordelijkheid van de centrale overheid. Absoluut niet. Het is denkbaar dat de overheid daar regulerend in zou moeten kunnen optreden als het tot uitwassen zou leiden. Om maar bij het voorbeeld van de Loonse en Drunense duinen te blijven. Als dat tot een natuurpretpark, laat ik het maar wat plat zeggen, omgebouwd zou worden, zou ik zeggen: nee, overheid grijp in. Maar het is niet de taak van de overheid om het te leveren. Dat is echt aan de ondernemingen en de instituties die aan de aanbodkant actief zijn.

Keijzers: Ik proef een klein beetje een vergelijking met de prostitutie. De overheid mag het zeker niet actief stimuleren, moet het wel reguleren. Als je het niet tegenhoudt, moet je het een beetje bijsturen. Ik denk dat je het een stuk positiever kunt benaderen. Bij de een is het tranen in z'n ogen als voor de Nachtwacht. Een tweede gaat uit z'n bol als hij met FC Utrecht de omgeving redelijk te lijf kan gaan. Dus een heleboel belevenissen vinden gewoon plaats en laat het maar gaan. Er is altijd wel een plek te vinden ergens. Ook voor evenementen, het kan gerust drie dagen doorgaan. Een deel van de mensen willen gewoon de ruige natuur. Gebieden die heel kwetsbaar zijn moet je afsluiten en laat mensen daar buiten maar zoeken. Ik denk dat we die voorwaarden gewoon moeten scheppen als overheid. En daar vind ik wel weer een taak. Voorbeelden: bouw tussen Zoetermeer en Gouda langs de A12

midden in die vreselijke Zuidplassenpolder gewoon een 1500 ha groot gebied, haak daar het Bentwoud-project aan vast, en het varieert in de loop van de tijd, van een heel ruig nat natuurgebied tot tegen de weg aan een aantal voorzieningen die veel meer lawaai, drukte, en mensen kan verdragen, bijvoorbeeld een kartcrossterrein. Maar die ruimte kan er nu komen, dan kan je toch veel beter structureren. Een tweede Maasvlakte? Gelijk 500 ha vrij maken voor dat soort dingen.

Van der Zijl: Ja, maar dat is dus reguleren, structureren. Maar niet de overheid zelf hoeft dat altijd aan te bieden. Maar ondernemingen en instituties.

Keijzers: Ja. In die zin is mijn vergelijking met de prostitutie wel een klein beetje ongelijk.

Van der Zijl: Daar heb ik geen verstand van.

Veeneklaas: Ik ben het met de vorige sprekers eens. Dit lijkt me nou het eerste waar je heel voorzichtig mee moet zijn om daar beleid over te ontwikkelen. Al zou de vraag zijn of het zou kunnen. We zijn gelukkig eigenwijs genoeg om zelf veel belevenissen en betekenissen aan dingen te geven. Dus hier kan ik verder weinig mee, blijkbaar. Uit economisch oogpunt weinig interessant.

Boone: Een ander punt, is het punt van het imago van het beleidsveld recreatie. Er wordt gesteld dat het een wat stoffig imago zou hebben, dat het niet echt warme gevoelens oproept bij het publiek. En dat dat wellicht te wijten zou zijn aan de nogal eenzijdige aandacht voor groennormen en voorzieningen in het verleden. En de vraag aan u is: bent u het eens met deze analyse en bent u het ook eens met de vooronderstelling dat het imago van het beleidsveld recreatie - en toerisme voeg ik er dan nu even bij - inderdaad stoffig is? Mag ik dat als eerste vragen aan de heer Van der Zijl?

Van der Zijl: Ik ben het maar zeer ten dele met die stelling eens. En ik vind het ook een stelling die weer heel erg vanuit weer een LNV-benadering is geformuleerd. Als ik over recreatie denk, en u zult mij vergeven, ik doe dat dagelijks, dan heb ik er niks stoffigs bij, ook bij de mensen waarmee ik werk en bij onze bezoekers: niks stoffigs. Recreatie is in mijn beleving absoluut niet iets wat een stoffig imago heeft. Dat imago komt pas wat in beeld als we het begrip recreatie verenigen tot wat ik dan toch maar beleefdheidshalve even blijf noemen: de LNV-benadering. Het reikt voor mij veel verder en is minder stoffig.

Veeneklaas: Ja, ik vraag me af waarom je, als je al een stoffig imago hebt, dat op zou moeten poetsen. Ik kan hier niks mee.

Keijzers: Ja, ik zie ook heel weinig stof. Ik proef inderdaad een beetje van LNV met zijn groene sterren en ingericht buitenrecreatieterrein, met name natuurlijk in de Randstad. Niet allemaal even gelukkig, niet allemaal even druk bezocht. Maar het zijn eerder de vakmensen die met dat soort dingen bezig zijn, en zeggen: waar zijn we nou eigenlijk mee bezig? ik denk dat de gebruiker er niet zo erg over denkt. Die vraagt zich eerder af: waarom zijn hier zoveel miljoenen in gestopt, als ik er niet eens kan komen? Want dat geldt natuurlijk voor veel van al die groen- en waterrijke gebieden in de Randstad: daar kan je gewoon niet komen. Als je naar de kaart kijkt, zie je aan de A15, die randweg aan de zuidkant van Rotterdam, een heleboel groengebieden liggen. Een doorgaande groene band, mooi planologisch. Ik heb voor de aardigheid eens een keer geprobeerd of je van oost naar west op de fiets doorheen kan komen. Dat is een tocht van 7 uur geweest. Er had natuurlijk al lang een route

van oost naar west en een aantal dwarsroutes van noord naar zuid doorheen moeten lopen. Dan wordt zo'n gebied gebruikt. Dingen die we nu tegenkomen is gestort huisvuil vanuit de wagen, hondentrainingsclubje, enz.: stoffigheid dus.... En dan gaat het over tientallen hectare bij elkaar. Maar verder, zeker als je de definitie breed opvat, zijn recreatie en toerisme absoluut niet stoffig, integendeel. En een ANWB, misschien dat dat stoffige komt omdat mensen teveel in het blaadje van de ANWB kijken, of van de recreatiesector bij de gemeente of van de provinciale instellingen. Dat is gewoon een onderdeel van een veel breder aanbod en dat mag ik stoffig vinden, het zij zo.

Jonkhof: Mag ik misschien iets uitleggen over die stoffigheid? Keijzers verwijst daar inderdaad naar. Ik denk dat dat vooral uit de ontwerperswereld vandaan komt, we houden niet zo van brabantse bont, om het zo maar te zeggen. Maar wat denk ik vooral speelt is dat de sector recreatie wordt nogal geassocieerd met vierkante meters of hectare per inwoner. Wat in veel beleidsnota's nog altijd wordt gehanteerd is de redenering: er zijn te weinig hectare groen, dus er is te weinig recreatiegebied, dus er is een probleem en dus moeten we in grijpen. Die manier van denken, zeg maar de vraaggerichte manier van denken, is voor ontwerpers altijd een beetje een probleem. En dat is heel erg frustrerend in de voorbereidingsfasen van de 5^e nota voor ruimtelijke ordening: welke kennis breng je in het proces? VROM heeft bijvoorbeeld uitgerekend wat er in 2015 nodig is. Ik zal het maar even precies voorlezen: 27.267 ha recreatieruimte. Zo'n getal, daarvan val je van je stoel van verbazing: dat is toch onzin! Nou, dat geeft het probleem aan, dat is pas goed stoffig...

Keizers: Elke Nederlander heeft recht op 0.42 m² groene recreatieruimte. En dat maal 16 miljoen.

Jonkhof: Dus dat is eigenlijk een benadering waar we vanaf willen. Maar daar moeten we dus iets anders tegenover stellen. En dan is het, natuurlijk omdat we het over economie hebben, toch wel degelijk van belang om na te denken over de relatie vraag en aanbod, dat is nou net het dilemma waar we voor staan. Hoe formuleer je nou een vraag die niet botweg in vierkante meters of hectares is uitgedrukt en hoe kan je betrokken partijen in staat stellen om een aanbod te leveren wat toch in de buurt komt van de vraag.

Veeneklaas: Mag ik daar even op in gaan, want dit wel een interessant punt. Het is een onoplosbare spanning die er altijd is. Het werken met die normen doet me heel erg denken aan de normen in de woningbouw die ook lang niet altijd tot de meest ideale situatie lijden. En de enige oplossing hiervoor is dat je vanuit de aanbodkant moet kijken, in zekere mate van eenheid, wat iedereen graag wil, maar ook in zekere mate van bijzonderheid, en daar komt wat sturing aan te pas. Ik denk dat Van der Zijl precies weet hoe hij dat moet doen. Je kan niet zeggen, we draaien nou eens zo'n pretpark zonder hamburgerstand en zonder ijsjesverkoop. Want dan zijn we wel bijzonder, maar dat wordt toch niet gewaardeerd. Maar aan de andere kant willen ondernemers zich ook weer onderscheiden van elkaar. En daar zit altijd een beetje verschil in. En dat laat je inderdaad niet door algemene normen regelen. Dat moet je met "fingerspitzengefühl" doen: hier gaan we de zaak wat aanzetten, en daar proberen wat te nivelleren. Maar dat kan je alleen maar op decentraal niveau. Volgens mij is het absoluut onmogelijk om dat op rijksniveau te doen.

Keijzers: Ben ik het volstrekt mee eens. En dat is nog een puur kwantitatieve benadering, maar als het gaat over recreatie, dat barst van de dynamiek, dan moet je het ook over een kwalitatieve benadering hebben. En nogmaals, dat ligt bij de hele sector. De overheid lijkt mij een aanbieder van ontsluiting, de ruimtelijke voorwaarden scheppen dat iets kan, en verder moeten de ondernemers het zeker zelf doen. Ik moet er niet aan denken dat ik in door de staat gecontroleerd pretpark lopp. Het kost me moeite genoeg om in door de staat gecontroleerde aangeharkt recreatiegebied te lopen.

Veeneklaas: We gaan al die dingen min of meer gelijk maken. Zoals elk AWBZ-verpleegtehuis in Nederland overal hetzelfde is, dezelfde kamerindeling en dezelfde aantal vierkante meters. En dat is natuurlijk de dood in de pot, vooral in de recreatiesector.

Van Winsum-Westra: Ik hoorde vanmorgen op de radio heel toevallig iets over imago, over recreatie en economie. Dat was gezien vanuit de promotie van Nederland naar het buitenland. De vraag was : ja moeten we nog meer met klederdracht, klompen en molens Nederland promoten of moeten we daar meer onze nieuwe moderne Nederlandse uitstraling voor gebruiken?

Keijzers: Onze invalshoek is hier economisch. Dan kan je daar niet in sturen. Je kan hoog en laag springen, maar het gros van de toeristen komt op die traditionele beelden af en wil gewoon verder op een prettige manier vermaakt worden. Niet met moderne Nederlandse trends of nieuwe producten. En dan moet je, als het om het grote geld gaat, daar op mikken.

Veeneklaas: Ik denk dat recreatie en vrije tijd niet drijft op authenticiteit maar grotendeels op het creëren van beelden, van illusies. De Efteling draait op illusies.

Van der Zijl: Wij verkopen illusies en jeugdherinneringen

Veeneklaas: Ja dat klopt en dat soort mooie dingen vindt iedereen leuk, met een hapje en een drankje in een prettige omgeving.

Keijzers: Ik ben het met Van der Zijl eens, wat betreft werving in het buitenland, dat daar nog veel meer aan gedaan kan worden. t'Zou toch dwaas zijn om beelden die absoluut werken weer overboord te gooien. Maar ik ben het er ook mee eens dat we het daar niet bij moeten laten, er is meer. Als je het hebt over landschap dan moet je natuurlijk die dingen die in het buitenland niet voorkomen – waterlandschap –fors benadrukken. Molens als aangrijpingspunt, die kent iedereen, dan kan je mensen mee naar buiten nemen, uitleggen hoe het werkt. Kijk, wat in Amsterdam heel goed werkt, dat is Mac Bike, die gele fietsjes. Daar kun je kaartjes bij krijgen voor fietstochten, dus voor je het weet kom je ze tegen in Waterland of andere leuke plekken. Met een relatief kleine investering – goede fietsverbindingen, etc. –kan je per jaar duizenden toeristen een prettige dag bezorgen. Dan verbreed je je aanbod, maar de kern blijft de stad Amsterdam, draaiend op de grachten, de hasj, de klompen en de kaas.

Veeneklaas: Als het om de economische invalshoek gaat, dan moeten we oppassen om steeds maar nieuwe leukere dingen te bedenken die elders weer bezoek weghalen. Er treedt verdringing op. Van der Zijl zal erover kunnen meepraten: nog eens twintig pretparken in Nederland erbij, dan kun je niet naar rato meer bezoekers trekken. Als je puur economisch kijkt snijdt het alleen hout op het moment dat je buitenlandse toeristen weet aan te trekken oftewel Nederlanders eerder in Nederland laat recreëren. In feite imports substitutie want toerisme is in feite het importeren van

diensten. Een ander punt is de z.g. multiplier: het effect dat als er bestedingen plaats vinden, diegenen die diensten of goederen leveren ook weer moeten besteden, wat voor de economie een versterkend effect heeft. En dat verschilt voor verschillende activiteiten. Zo zou je met een economisch oog naar recreatie en toerisme moeten kijken. Vaak wordt erg overschat wat het effect zou zijn, omdat we nog steeds 24 uur per dag hebben. Uit onderzoek van het SCP blijkt dat de tijd voor vrijetijdsbesteding niet zo erg varieert. Dat betekent dat als we naar de Efteling gaan, dan gaan we niet naar Six Flags etc.

Van der Zijl: Mee eens. Toerisme en recreatie hebben als voordeel dat het vaak erg arbeidsintensief is en dat de multiplier ook vrij hoog kan zijn, maar dat hangt natuurlijk sterk af van de soort activiteit. Bij een bungalowpark bijvoorbeeld veel lager dan bij een attractiepark. Wij rekenen dat voor ons eigen bedrijf ook uit: bijv. wat betekent het nou als wij ons seizoen verlengen? Wij hebben er niet het minste belang bij om hier in het hoogseizoen meer mensen naar toe te lokken, maar als we dat seizoen kunnen verlengen – dat heet in het jargon ‘schouderperiode’ – dan is dat vanuit economisch oogpunt buitengewoon interessant. Meer algemeen: het heeft minder zin om te proberen in juli en augustus nog een miljoen bezoekers extra naar Amsterdam te lokken, maar ‘t zou wel interessant zijn om die miljoen te krijgen in de winterperiode.

Jonkhof: Nog een voorbeeld: de Keukenhof. Daar denken ze na over een continu programma voor een zomer en najaarsperiode. ‘t Valt me ook op dat in de sector veel aandacht aan plekken wordt gegeven – hoe groot, hoe kom je er – maar heel weinig aan verbinding. Bijvoorbeeld aan elkaar gerelateerde voorzieningen die via het multiplier-effect aan elkaar gekoppeld kunnen worden, zou je ook bij dicht bij elkaar kunnen plaatsen. Bij elkaar kunnen ze elkaar ondersteunen bij het leveren van diensten, terreinen gezamenlijk beheren etc. etc.. De meeste pretparken zijn ooit ontstaan uit een speeltuin die toevallig ergens was, waarvan sommige zijn verdwenen en andere tien keer zo groot zijn geworden. Dus moeten we niet kijken naar betere locaties met sterkere multiplier-effecten door functiecombinaties? Dat is een ruimtelijk vraagstuk.

Van der Zijl: Dat klopt, en dat kan in een aantal situaties ook grote voordelen opleveren – alleen al in ruimtegebruik, in verkeersvoorzieningen etc., Maar het is een feit, een heleboel plaatsen zijn historisch ontstaan. Als ik vandaag de Efteling opnieuw zou mogen stichten dan zou die zeker niet liggen waar die vandaag ligt.

Keijzers: Het moet wel complementair in de tijd zijn: combinaties door de week-, avond-, dag-, weekend- enz. Ik denk ook dat vooral actieve recreatie de toekomst is.

Boone: Op welke trends moet geanticiperd worden, willen we over tien, twintig jaar een goed beleid op dit thema kunnen voeren?

Keijzers: Cruciaal is: zorg ervoor dat de hele breedte van vrijetijdsactiviteiten behouden blijft, of het nu voor buitenlandse toeristen of voor de bewoners zelf is. Het is een taak voor de overheid om te zorgen dat kwetsbare plekken ontzien worden, bijvoorbeeld door regulering van de toegang. Maak minder kwetsbare plekken beter toegankelijk en andersom. De landbouw staat op een aantal plekken fors onder druk, zeker in de Randstad. Maak dan gebruik van de bestaande en beschikbare infrastructuur om een aantal grootschalige voorzieningen - zowel voor de natuurliefhebber als de fun- en leisurezoeker - te koppelen. Dit soort activiteiten

vinden in het algemeen plaats buiten de woon- en werkspits. Dat bijt elkaar dus niet en daar kun je die terreinen heel goed voor gebruiken.

Veeneklaas: Naast de demografische ontwikkeling is de tweede woning van belang. Nederland heeft in vergelijking met andere landen betrekkelijk weinig tweede woningen, de buitenhuisjes, de datsja zal ik maar zeggen. Dat zal, zeker bij stijgende welvaart, een behoorlijke vlucht nemen, met een omkering: tweede woning die eerste wordt en mensen die buiten gaan wonen en een pied à terre in de stad houden. Een derde punt, is de aard van het Horeca recreatietoerisme. Het is arbeidsintensief, met een bepaald soort personeel. Niet perse hoog opgeleid maar wel met sociale vaardigheden, die z'n talen een beetje spreekt, er netjes uitziet en het leuk vindt om met mensen om te gaan. De vraag is of wij in Nederland een dergelijk arbeidsaanbod eigenlijk wel hebben, we zijn meer gericht op de hoger opgeleiden. Gecombineerd met het feit dat de grenzen open gaan, dat we straks vrij verkeer van arbeid hebben met Polen, Hongarije en noem maar op, dan zou seizoenarbeid als nieuw element kunnen optreden. Mensen uit de nieuwe EU lidstaten die hier in de horeca komen werken.

Keijzers: In Amsterdam is geen student of middelbare scholier te vinden die niet in het seizoen zoveel uren op het terras meedraait. Het is de bron van inkomsten voor armlastige studenten. De professionalisering van de hele tak, dat is gewoon een kwestie van mensen opleiden. Ik denk niet dat het massaal mensen uit Europa halen goedkoper is.

Veeneklaas: Ik werp het op als een mogelijkheid: de Poolse kok in plaats van de Poolse aspergesteker.

Van der Zijl: Ik zie dat die ontwikkelingen ook wel zo zullen gaan maar a): in de 'Hospitality' industrie blijkt dat men ruim voldoende kan beschikken over jonge arbeidskrachten – dat zijn inderdaad veelal studerende en schoolgaande – en met buitenlanders ontstaat vaak het taalprobleem. Want in die Hospitality industrie moet je op z'n minst je gasten te woord kunnen staan en dat blijkt met Polen en Tsjechen nogal eens lastig. Maar dat is waarschijnlijk ook een kwestie van tijd. Om een beetje in de landbouwtermen te blijven, signaleer ik hiernaast ook: de veranderingen in het arbeidspatroon binnen gezinnen. Je ziet dat vader en moeder steeds minder leuke dingen doen met de kinderen omdat ze allebei werken. De grootouders nemen die rol over. Ook op de Efteling is dat een meetbare trend, grootouders die met de kinderen komen.

Boone: Op welke wijze zou de sector op zo'n trend moeten anticiperen, heeft dat consequenties voor het aanbod, de inrichting enz.?

Van der Zijl: Er is geen algemeen antwoord op te geven, omdat het afhangt van het soort aanbod en activiteiten. Wij zelf doen dat wel, zonder dat het opvalt. Want als je iets niet moet doen is het ouderen aanspreken als ouderen, dat is het laatste wat ze willen. Maar we houden er uitdrukkelijk rekening mee, wat betreft toegankelijkheid, publiciteit enz..

Keijzers: Vijftien jaar geleden kon niemand voorzien dat mensen op terreinfietsen dwars door het bos zouden gaan crossen of dat er dancemanifestaties met dertigduizend mensen zouden komen. Wie weet bestaat over tien jaar het voetbal niet meer en krijg je heel andere activiteiten in het buitengebied en in de steden, alles massaal of strict individueel. Er kunnen altijd dingen kunnen gebeuren die niemand

heeft voorzien. Ik denk dat je af moet stappen van het idee dat je recreatieterrein inricht op de manier van toen, als in de jaren vijftig: op zondag na de kerk met de kinderen en een mandje op de fiets naar buiten om te recreëren op een handdoekje en 's middags gelukkig weer naar huis.

Boone: Wat zou u zelf doen als de minister u zou benaderen?

Van der Zijl: Wij zijn bezig de Efteling om te bouwen van een seizoengebonden dagrecreatiebedrijf tot een jaar-rond opererend vakantieoord. Dat betekent dat er verblijfsaccommodatie bijkomt en allerlei andere recreatieve voorzieningen. We hebben al een hotel en een golfterrein, we wachten op de bouwvergunning voor een groot verblijfsaccommodatiegebied. Daar gaan we honderden miljoenen euro in stoppen, en dat houdt ons de komende acht, tien jaar wel van de straat.

Veeneklaas: Als onderzoeker interesseren mij zulke ontwikkelingen. Een van de oplossingsmogelijkheden is het beter spreiden van de capaciteit over het hele jaar. Het succes van de bungalowparken is dat ze ook in november en februari een redelijke bezetting kunnen realiseren. Het lijkt me een studie waard of je dat ook niet kan doen met openbare recreatieterreinen of gebieden.

Keijzers: Ik zou erop hameren dat de ontsluiting van het buitengebied voor voetgangers en fietsers vanuit het stadscentrum beter wordt. Bijvoorbeeld de zone tussen Gouda en Utrecht, daar liggen prachtige stukken groen. Maar je moet het niet wagen om als fietser te proberen vanuit Utrecht daar te komen. Voor straf word je vijftien kilometer omgeleid. Zulke dingen kom je standaard tegen. LNV, VROM en VenW zouden beter moeten volgen waar hun geld in gaat zitten op dat gebied. Miljoenen worden uitgegeven voor vierhonderd meter fietspad met toegang tot een gebied waar geen hond komt, maar een plek waar zeven, achthonderdduizend mensen wonen en dat een pareltje is voor allerlei buitenactiviteiten als vissen, fietsen, in het gras liggen, kaasboerderijen, het ligt er, je kan er alleen niet bij. Recreëren, het kan eigenlijk overal, maar je moet er wel bij kunnen!

IV.3 Gespreksverslag Thema Sociaal-culturele ontwikkelingen

Schouwburgplein Rotterdam, zomer 2003

Deelnemers

Mw Tracy Metz, (journalist), ervaringsdeskundige

Drs Martin Goosen (Alterra), expert

Drs Bert van Meggelen (Maatwerk), visionair

Gespreksleiding

mw drs Mirjam Boone (Rostra)

Observatoren

Ir Jos Jonkhof en dr Marijke Van Winsum-Westra (Alterra)

Boone: Wat is uw mening over het recente pleidooi van de directeur van de Efteling voor het instellen van een ministerspost voor recreatie en toerisme, vanuit de invalshoek sociaal-culturele ontwikkelingen.

Metz: Ik ben het eens met de strekking van de aanbeveling omdat dit veel meer overheidsaandacht behoeft dan het nu krijgt, maar ik vind de sector toch te smal om een heel ministerschap aan te wijden. Ik ben meer voorstander van een minister voor de Groene Ruimte. Recreatie en toerisme hebben zoveel te maken met economie en ruimtelijke ordening dat de post te klein is voor een heel ministerschap. In elk geval moet zo iets in nauwe samenwerking met EZ want die hebben hier naar mijn idee niet het flauwste benul van.

Goossen: Ik denk dat er een soort netwerksecretaris voor groene ruimte moet komen, met een aantal beleidsmedewerkers recreatie, maar dan op elk ministerie apart. Zoals Metz al zei, recreatie en toerisme heeft met zoveel sectoren te maken en je ziet nu dat het allemaal versnipperd is.

Van Meggelen: Met Tracy Metz vind ik veel te zeggen voor veel meer bemoeienis van de overheid met dit brede veld. Wereldwijd is recreatie en vrije tijd de snelst groeiende sector als het over de economie gaat. De ruimteclaims zijn ongehoord groot, de transformatiekrachten zijn, als je geen maatregelen neemt, enorm. Dat hebben we afgelopen veertig jaar in heel Europa gezien, dus ik ben het daarmee eens. Ik zou overigens eerder dan voor een staatssecretaris pleiten voor een *Rijksbouwmeester* voor (de transformatie van) het landschap. Want dat het transformeert is zeker, dat gaat niet sluipend maar reuze snel. Hoe je dat bestuurlijk moet doen weet ik niet zo goed, als er maar iemand met enig gezag – vandaar “mijn” rijksbouwmeester - aandacht aan besteedt. Nadeel van als alle ministeries zich ermee bemoeien: dan komen er allerlei interdepartementale werkgroepen en dan valt alles tussen wal en schip.

Goossen: je zou ook kunnen denken aan een soort Recreatie Effect Rapportage, maar van de vraagkant, uit de sociaal-culturele invalshoek. Je hebt grote transformaties maar ook het zondagmiddag-ommetje dat door transformaties bij andere sectoren in de knel komt: aanleg van vinexwijken, snelwegen etc. Daar zou je zo'n toets of rapportage ook voor kunnen gebruiken.

Boone: Wat moet er dan als eerste op de agenda van zo iemand staan?

Van Meggelen: De recreatie is een echte wilde markt. Als die hevig om zich heen gaat slaan en je hebt geen instrumentarium ontwikkeld, hetzij in restrictieve zin hetzij in verleidelijke zin, dan verruïneer je het landschap. Een beetje in de gaten krijgen hoe die marktwerking in elkaar zit om daarop te kunnen sturen lijkt mij het allereerste dat zo iemand of zo'n instituut zou moeten doen. Een tweede element is dat er sprake is van een sterke heterogenisering van de vrijetijdsbehoefte. Kun je die heterogeniteit van de vraag een beetje in beeld krijgen? Die twee elementen hangen natuurlijk samen met het sociaal-culturele aspect van de vergrijzing aan de ene kant en de multi-etnisering van de maatschappij aan de andere kant.

Een derde element heeft te maken met duurzaamheid. Landschap is iets van lange duur en recreatie iets van heel korte duur. Hoe sluit je nou die elementen op elkaar aan? Hoe voorkom je dat recreatie, zoals aan de Spaanse en Turkse kusten gebeurt, de zaak leeg vreet en een soort ruïne achterlaat. Dat zijn de drie dingen die ik op zijn bordje zou leggen.

Goossen: Ik vind dat iets teveel vanuit de markt geredeneerd. Dat is natuurlijk een belangrijk element, maar ik zou willen benadrukken dat recreatie ook een andere kant heeft en dat is een recreatiegedrag dat in de afgelopen jaren niet zo heel veel veranderd is. We zijn nog steeds gek op wandelen en fietsen en we doen dat nog steeds op zondag tussen twee en drie, dat was tien en vijftien jaar geleden net zo.

Metz: Maar als je nieuw beleid maakt doe je dat toch op de dingen die veranderen en niet op de dingen die niet veranderen?

Goossen: Ja, maar uit onderzoek blijkt dat in het westen weinig recreatief landschap aanwezig is. En de Randstadgroenstructuur is nog steeds niet volledig aangelegd. Je ziet dat het aanbod aan recreatief aantrekkelijk gebied zoals bos en kleinschalige landschappen in het westen niet van de grond komt en de kwaliteit niet om over naar huis te schrijven, de mensen geven dat ook zelf aan. Ze kennen allemaal gebieden waar het veel mooier is.

Metz: Als je mensen naar hun woonwensen vraagt: wat zou je in de omgeving van je huis willen, dan is het eerste wat iedereen zegt: groen op korte afstand voor het - inderdaad niet al te ambitieuze - zondagmiddaguitje.

Goossen: Ja, dat is niet erg hip om daar beleid op te voeren en dat wordt ook maar mondjesmaat gedaan terwijl de behoefte heel groot is. De behoefte aan bos, dat blijkt ook uit onderzoek, staat al jaren bovenaan, met name in het westen. Het lijkt een beetje een vies woord te worden, bos, want het kost heel veel geld om dat aan te leggen, dus dat wordt een beetje weggeschoffeld, maar bij mensen staat het bovenaan en dat zou de overheid aan moeten gaan.

Van Meggelen: Ik ben het met je eens, maar vanuit een ander motief. Er zou veel meer aandacht moten zijn voor de mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding in het landschap in combinatie met een lagere (auto)mobiliteitsfactor. Ja, dicht bij huis dus.

Metz: Maar ja, we willen allebei! De ene zondagmiddag tussen één en vier wandelen met de kinderen en schoonouders, niet al te moeilijk, en daarna nog een beetje internetten en e-mailen en voorbereiden voor de maandagochtend, maar we willen ook naar Disneyland en voor vijftien euro een lang weekeend naar zeg maar Glasgow en we doen het allemaal. Die wandeling van Martin in het bos is dus een heel klein deel van het verhaal.

Goossen: Ik denk toch dat die wandelingen en die fietstochtjes het grootste deel van de markt is. Gewoon snel het landelijk gebied in, de meeste mensen doen dat toch wel, dat blijkt uit dagtochtonderzoek, dus daar verandert niet zoveel. Die behoefte is er nog steeds en met de vergrijzing wordt die denk ik steeds belangrijker omdat ouderen het niet meer aan kunnen om twee uur op de fiets te zitten.

Van Meggelen: Ik wil een relativerende opmerking over het bos maken. Er is een soort wildgroei: mensen willen bos dus er moet overal bos komen. Ook in MiddenDelfland waar ik woon, heb en ik heb in m'n eentje een actiegroep opgericht om dat bos tegen te houden. Dat is gewoon open polderlandschap, al eeuwen. En dat mensen dat minder mooi vinden dan bos dan moeten ze maar leren om dat mooi te vinden.

Boone: Zou dat ook een taak van de overheid moeten zijn?

Van Meggelen: Vind ik wel

Goossen: Ik pleit voor een èn-èn benadering. Ik vind dat je een cultuurlandschap moet bewaren, maar wat je nu bij LNV merkt is dat de veenweidegebieden heel erg

sterk benadrukt worden, bijna heilig verklaard, terwijl het bos op de achtergrond wordt geduwd.

Boone: Mevrouw Metz, wat moet er volgens u boven aan de agenda staan?

Metz: Ieder belang wat je eruit pikt is er maar één. Moet je het hebben over de binnenstad die verandert of over de *pleasure prolife* langs de snelwegen of over het platteland dat steeds meer zijn heil zoekt in leuke dingen op de boerderij? De gemene deler van al die dingen staat hoog op de agenda, waar Nederland zo lang goed in is geweest: een helder onderscheid tussen wát wáár gebeurt. Een van de voordelen van het landschap rond Amsterdam is dat je heel snel de stad uit bent. En wat veel mensen ervaren als de terreur van de pret die de laatste jaren over Nederland is gespoeld, is dat het in het verlengde van zoveel andere landschappelijke ontwikkelingen in Nederland één grote brij aan het worden is. Dat alles overal is en dat er geen bestuurlijk instrumentarium is om de verschillende karakters van de verschillende omgevingen ook onderscheiden te houden.

Goossen: Wij hebben een directeur gehad die het had over een *tutti-frutti*-landschap. Daar is ie later op teruggekomen en ik denk dat als we op een andere manier naar het landschap kijken dan geeft de basis – klei of zand of polder – al een ander type landschap..

Metz: De recreatiemarkt trekt zich daar niks van aan.

Goossen: Dat is maar één deel. Een ander deel is het gewone zondagmiddag-ommetje en daarvoor kun je in de kwaliteit van het landschap nog veel verbeteren.

Metz: Neem Noord-Holland. Daar vloog ik overheen voor een reportage over de bloembollen. Je zag dat die bollen eigenlijk al in exil waren gestuurd naar Noord-Holland, naar de bollenstreek. Maar bodemgesteldheid en andere factoren konden niet voorkomen dat de bollen steeds verder landinwaarts worden geduwd, want de golfbanen en vakantieparken willen ook vlak achter de duinen zitten. Die hebben de macht om de ruimtelijke ordening naar hun hand te zetten. Ik denk dat dat veel meer invloed op de transformatie van het Nederlandse landschap heeft dan het kleinschalige zondagommetje.

Van Meggelen: Ik ben erg geneigd het met Metz eens te zijn, hoe belangrijk ik dat ommetje ook vind. Ik denk dat de transformatie van het landschap van zo'n kant komt en als je daarop niet snel instrumentarium ontwikkelt dan gaat de verrommeling en fragmentisering onvermijdelijk door en gaat, doordat je overal maar alles doet, de bijzonderheid, de *genius loci* van het landschap verloren.

Goossen: Ik denk dat de verrommeling voornamelijk komt door de aanleg van bedrijfsterreinen die geen toegevoegde waarde hebben voor het landschap – waarom eigenlijk niet onder de grond?- en de uitbreiding van de steden met hun infrastructuur. Die hebben volgens mij meer impact dan die paar verblijfsrecreatieve complexen. Het kan een kwestie van verandering van smaak zijn maar dat neemt niet weg dat er behoorlijk wat kritiek is op de woonomgeving. Met de stedelijke uitbreiding komt het landelijk gebied ook steeds verder weg te liggen.

Metz: Maar dat vinden we steeds minder een punt, we gaan ook steeds verder van ons werk wonen.

De wegen zijn goed, de auto is comfortabel, we hoeven toch maar drie dagen naar kantoor, dan maar in Twente wonen en drie dagen per week naar Den Haag.

Goossen: Maar er zijn ook andere voorbeelden, we hebben minder vrije tijd dus we willen het allemaal dicht bij huis hebben .....

Metz: Dat ben ik niet met je eens. De vrije tijd die we hebben willen we op steeds betere manier doorbrengen, dus zijn we bereid langer in die auto te zitten die toch al comfortabel is om in een prettige omgeving te wonen. Er wonen nu meer stedelingen op het platte land dan boeren. Je moet kijken naar de gevolgen daarvan en als je die niet wilt moet je instrumentarium ontwikkelen om dat tegen te gaan of te sturen. Mij interesseert de vraag: wat is er aan de hand, is dat wat we willen en wat doen we eraan?

Boone: De 'belevenismaatschappij' met al haar consequenties: moet die op de agenda van de overheid of is dat een zaak die de markt regelt?

Metz: De overheid moet zich op de grote lijn concentreren en wel op de 'zoning': wat willen we waar en wel en niet, en het instrumentarium is daartoe nu al niet toereikend. Dus faciliteren hooguit in de zin van bestemmingsplannen actualiseren en ervoor zorgen dat de regels die er zijn worden gehandhaafd, daar schort het ten enenmale aan in de ruimtelijke ordening. Bijvoorbeeld de discussie over wel of niet toestaan van permanente bewoning van vakantieparken: neem een besluit! Wel of niet zou ik zeggen, zodat mensen weten waar ze aan toe zijn, zeker ook ondernemers.

Goossen: De belevismaatschappij is een maatschappelijke ontwikkeling. Een goede overheid houdt daar rekening mee. Je moet daar toch iets over opschrijven in je beleid.

Metz: Maar toch niet die belevenissen zelf bieden?

Goossen: Nee, zeker niet. Aan de ene kant moet je faciliteren, maar die belevismaatschappij is vooral van belang als je tijd hebt. Als je minder tijd hebt speelt die een minder grote rol en ga je naar het dichtstbijzijnde gebied.

Metz: Dan wordt die vrije tijd steeds belangrijker en ga je scherper kiezen, maar dat wil niet zeggen dat je alleen maar dicht bij huis blijft.

Goossen: Nee, dat niet, maar het is en-en. We willen alles. Maar de overheid moet niet teveel naar beleving en markt kijken, maar ook zorgen dat de omgeving aantrekkelijk blijft. Bereikbaarheid, toegankelijkheid, dat zijn zaken die je niet aan de markt kunt overlaten. Het is en-en.

Van Meggelen: De beleviseconomie bestaat. Je ziet een hele industrie ontstaan, dan moet je als landelijke of regionale of lokale overheid je in ieder geval verdiepen in het thema – waar gaat het over, hoe werkt het - en je afvragen of je dat op wilt ontmoedigen of aanmoedigen. Want ze komen naar je toe: ik heb een stuk grond nodig, ik ga dat en dat doen, vind je dat goed? Bijvoorbeeld wonen en golf. Er is niet één zichzelf respecterend plaatsje dat niet een plan in de kast heeft liggen waarin golfen en wonen in een nieuwe uitbreiding zijn gecombineerd. Met als gevolg een wildgroei van golfterreinen waarlangs je kan wonen. Dat is een combinatievorm waar de landelijke overheid antwoorden op moet hebben. Bijvoorbeeld ontmoedigen dat overal alles gebeurt of specifieke gebieden aanwijzen waar het wel kan. Dus een combinatie van 'restrictieve' planning' en 'selectieve' planning. In de tweede plaats zie ik dat het rijksbeleid altijd functies van elkaar afschermt, rood en blauw en groen, daar moeten muren omheen. Soms is het veel beter om dingen met elkaar te verweven en daar is nog maar weinig van te zien.

Jonkhof: De huidige politieke situatie tot en met kabinet Balkenende wijst op minder sturing en jullie willen juist meer sturing. Dat is wel een probleem.

Metz: De onthutsende conclusie is dat het allemaal bij de rechter eindigt. En de rechter doet geen uitspraak, die gaat niet over de markt. Wij zien dat de Provincie vaak probeert te bemiddelen. Die zit nu meer bij de rechter dan niet.

Van Meggelen: Dan zul je dus moeten zoeken naar een schaalniveau waarop die sturing wel mogelijk is. Misschien door een typologie van landschappen te maken, op het niveau van de provincie. Voorbeeld Zeeland: twee jaar geleden is in opdracht van het Zeeuws Landschap een plan gemaakt voor Zeeland als Blauwe Deltametropool, het recreatieve hart van de Deltametropool. Prachtig plan, maar de gemeente willen nooit op één lijn omdat ò de economie moet doorgaan ò de recreatie ò de Schelde moet open blijven etc. Dus een optelsom van intern tegenstrijdige ambities die ergens een scheidsrechter moeten vinden. Ander voorbeeld. In Frankrijk is de centrale overheid met de Régions bezig met een sturingsmodel naar landschapstype, dat uitselcteert: dit hoort hierbij en dat kan daar worden toegestaan en dat juist niet.

Metz: Wie heeft dan het gezag om tegen gedeputeerde Staten van Zeeland te zeggen: geen containerterminal, want jullie toekomst ligt in de recreatie? Zo'n instantie is er toch niet?

Jonkhof: Dat klopt, dat is het dilemma. Die boodschap moet ook zo naar LNV geformuleerd worden. In Zeeland is bijvoorbeeld ook een innoverende groep mensen actief op gebied van moderne muziek. Dus de overheid zou zo'n groep die daar mee bezig zijn moeten stimuleren. Zo'n aanpak vraagt om een andere manier van sturen.

Goossen: De belevenismaatschappij. Je hebt dus verschillende sferen. In het boek van Metz *, gaat het over verschillende sferen.

Metz: In het kort: het boek gaat over hoe het platteland in dienst komt van de recreatie, hoe het cultureel erfgoed wordt uitgedompt en hoe rust en ruimte zelf tot een markt worden onder de druk van de andere markt, die van de hectiek.

Goossen: Onthaasting is ook een belevings sfeer. Een belangrijke taak van de overheid is dat al die sferen moeten kunnen. Wat we nog niet weten is hoe groot die verschillende segmenten eigenlijk zijn. Ik denk dat die groepen in omvang nog wel verschillen. En als je dan naar sociaal-culturele ontwikkelingen als de vergrijzing en de multiculturele samenleving kijkt, dan is er nog heel wat onderzoek nodig naar mogelijke verschuivingen en omvang.

Van Meggelen: Komen al die verschillen niet toch weer op één punt samen? Denk aan de radioreclame voor Center Parcs: "nu even niet". Het onthaastingsantwoord. En dat voor Center Parcs!

Boone: Daarmee komen we op het 'imago'. Ontbreekt het aan aandacht voor het aantrekkelijk maken van de directe woonomgeving omdat dat niet zo hip is? Heeft het beleidsveld recreatie een stoffig imago en moet zo'n minister of instantie daar wat aan veranderen?

Van Meggelen: Het idee van 'plek' is aan het verdwijnen. Bijvoorbeeld dit is een knoop hiér, zó, niet alleen maar een knoop in een netwerk maar déze knoop, die ziet er zó uit en die heeft déze potentie. Of de recreatie nou hip is of niet, de vraag is veel meer of je kunt stimuleren dat het die activiteiten zijn die het idee en de potentie van

die plek verder tot leven brengen, zin geven. Dat gaat dus niet alleen op in de ruimtelijke ordening, maar ook voor bijvoorbeeld de moderne muziek in Zeeland of de jongerencultuur in Rotterdam. Ik beschouw dit als belangrijkste aandachtspunt en zingeving voor zo'n 'ministerie'.

Goossen: Ik heb wel eens gepleit voor een 'twee componenten landschap'. De ene component is het landschap met een eigen identiteit die wij waardevol genoeg vinden om aan het nageslacht door te geven. Dat moet dus zoveel mogelijk behouden blijven. De andere component is: meer toegeven aan mensenwensen. Uit onderzoek weten we dat er drie typen zijn die heel erg gewaardeerd worden: water, bos en kleinschalig landschap. Die kun je in elk deel van Nederland op een andere manier zo inrichten dat het eigene van het landschap overeind blijft. Die twee componenten zijn heel belangrijk. Ik heb het idee dat dat stoffige imago bij het publiek eigenlijk niet zo aanwezig is.

Metz: Goossen kijkt naar de lieve, groene kant. Wat ook mensenwensen zijn, is dat je ergens naar toe kunt met je kinderen waar je weet wat je krijgt voor een vast bedrag, waar het altijd droog is, waar je veilig een kinderpartijtje kunt organiseren. Zo zijn in heel Nederland in loodsen en bedrijfsterreinen indoor-speeltuinen aan het ontstaan. Er is een keten die al twaalf vestigingen heeft en daarnaast nog allerlei zelfstandige kinderpret fabrikanten. Binnen weet je niet of je in Duiven bent of in Helmond. Die plekken lijken allemaal op elkaar en dat is ook hun succes: de voorspelbaarheid. Dat heeft niets te maken met de plek waar ze staan.

Goossen: Ik ben niet tegen dit soort ontwikkelingen maar je kunt het als overheid wel sturen. Ik kijk dus vooral naar wat mensen graag willen zonder een oordeel over goed en slecht, maar je moet wel rekening houden met het landschap en de ecologie, want anders gaat het ten koste van de duurzaamheid.

Boone: Ik vraag tot slot van iedereen een lange termijnblik.

Metz: Ik denk dat het op het platteland veel drukker gaat worden. Met de vergrijzing zullen mensen naast hun woonplaats ook een plekje buiten willen. Je bent er in Nederland ook zo met de auto. Ik denk ook dat zich een grote sanering zal voltrekken onder de recreatie-ondernemers. Bijv. de na-oorlogse bungalowparken die als familiebedrijf zijn begonnen en niet het kapitaal hebben om aan de eisen van de tegenwoordige consument te voldoen, die zullen het afleggen tegen de grote jongens en pretparken als Disneyland en zo. Ik denk ook aan de musea. Met de vergrijzing en het feit dat mensen zich zorgen gaan maken over het opgaan van Nederland in Europa en de hegemonie van Amerika zal er wel een grotere belangstelling zijn voor de geschiedenis en het cultureel erfgoed. Nederland heeft zo ongelooflijk veel musea dat ik denk dat ook daar een sanering onvermijdelijk wordt.

Goossen: De bevolking wordt steeds kritischer op wat wij met het landschap en de dagelijkse leefomgeving doen. Er ontstaan steeds meer actiegroepen die ontwikkelingen bevorderen of tegengaan. Ook neemt het belang van de ruimtelijke ordening toe. Als antwoord op de vraag van al die sectoren wordt veel meer meervoudig ruimtegebruik toegestaan. Mijns inziens liggen daar ook kansen, maar dat hangt af van de economische ontwikkelingen.

Van Meggelen: Nederland – en niet alleen Nederland – wordt gekenmerkt door 'het verschil', door toenemende verschillen, heterogenisering in alle opzichten: ouderen-jongeren, etniciteiten enz. Er zijn twee mogelijkheden: of we leren beter met die

verschillen om te gaan en dan ontstaan er nieuwe *hybrides*, nieuwe samenhangen of collectiviteiten en die bezetten het landschap. Dus na de verzuilde samenleving vinden we een nieuwe samenleving uit. Als we daarin slagen, dan zullen die nieuwe collectiviteiten zich met hun wensen uiten, actiegroepen vormen etc. Maar als we er niet in slagen om zo met die verschillen om te gaan, dan zullen we een optelsom van *enclaves* te zien krijgen, private enclaves. Dat zou ik in hoge mate treurig vinden, maar ik ben niet erg optimistisch. Eén van die twee kanten gaat het op. Of: nieuwe collectiviteiten, met overstappen, òf: naar binnen gekeerde enclaves waar angst voor de ander regeert en wordt afgereageerd. Met een treurige optelsom van allerlei pret. Maar als we er wel in slagen, dan hervinden we opnieuw ook langs de lijnen van recreatie en vrije tijd collectiviteiten, zowel in de stedelijke als in het landelijk gebied.

Boone: Graag nog tot slot een bewijs van persoonlijk commitment van de deelnemers. Als de 'minister' belt, welk advies geven jullie hem?

Metz: Een van de meest prangende conclusies na alle gesprekken die ik voor *Pret!* voerde is dat er in Nederland heel weinig wordt samengewerkt. En ik denk dat dat voor heel veel bedrijven de kans van de toekomst is om recreanten aan zich te binden, met de kleinschalige zondagwandeling, of de skihelling of het erfgoedlogies of de recreatieboerderij. Dat er in ketens wordt gedacht en vanuit de consument: hoe kan ik een leuke dag in elkaar zetten voor iemand met weinig tijd, zonder veel kilometers te hoeven maken, zodat hij zich vermaakt en Nederland leert kennen. Dan heb je al veel pret zonder dat het echt *Pret* hoeft te worden.

Goossen: Ik zou me toch opwerpen als de hoeder van de kwaliteit van de leefomgeving. Ik zou als eerste grond gaan onteigenen zodat de Randstadgroenstructuur eindelijk wordt afgemaakt. Ik zou me verdiepen in wat de mensen in de grote steden willen, met name in de multiculturele samenleving – gaan die ook op zondagmiddag wandelen of fietsen?

Van Meggelen: Als eerste zou ik tegen de "minister" zeggen: benoem een Rijksbouwmeester voor het landschap, laat hem vanuit het oogpunt van vrije tijd en recreatie zijn werk beginnen.

* Metz T. *PRET!, Leisure en Landschap*. NAI 2003.

IV.4 Gespreksverslag Thema Openbaar Bestuur

Thema-wonen in Ypenburg Den Haag, 2003

Deelnemers

drs J. Modder (KAN), ervaringsdeskundige
Ir S. Buijs (Provincie Zuid-Holland), visionair

Gespreksleiding

mw drs Mirjam Boone (Rostra)

Observatoren

Ir Jos Jonkhof en dr Marijke Van Winsum-Westra (Alterra)

Boone: Wat is uw mening over het recente pleidooi van de directie-voorzitter van de Efteling voor het instellen van een aparte ministerspost voor recreatie en toerisme?

Modder: Als je kijkt naar het aantal uren dat mensen recreëren is dat bijna net zoveel als ze werken, dus waarom zou je dan ook niet een minister van recreatie maken. Maar als ik er al voor zou pleiten zou ik hem zeker niet bij landbouw neerzetten maar ergens anders, bij EZ bijvoorbeeld. Bij Landbouw heb ik er niet veel fiducia in dat dat daar goed komt. We hebben natuurlijk een departement waar even een renaissance heeft plaatsgevonden met van Aartsen en Brinkhorst, maar waar nu het ouderwetse clientelisme voor de sector gewoon weer terug is gekeerd. Zij het met een minister die natuurlijk heel goed weet hoe hij het hele verhaal moet verkopen, en weet hoe de wereld en de sector in elkaar zit. De mythe van de landbouw wordt in de komende jaren wel weer in stand gehouden. Het CDA zal het absoluut niet weggeven aan de VVD of welke club dan ook dus dat blijft een CDA bolwerk en heeft maar een functie namelijk de mythe in stand houden. Het gaat al heel lang goed – of eigenlijk gaat het niet zo goed – maar het zal nog wel een poosje zo doorgaan. Een minister of staatssecretaris voor recreatie krijgt daar geen deuk in een pakje boter. Dat hebben we ook gezien de afgelopen tijd. Staatssecretaris Faber heeft toch betrekkelijk weinig klaargemaakt daar. Die kreeg ook niet de ruimte.

Buijs: Geen minister zou ik zeggen. Op de lange termijn zou mijn ideaal zijn dat we in Nederland veel minder ministers hebben, een stuk of zes die elk voor een breed beleidsterrein staan. Ik kan me een minister voor ruimtelijke inrichting voorstellen, of een minister voor vrede en veiligheid, voor zorg.

Een minister voor een onderwerp als recreatie dat is precies de verkeerde kant op. Ik vindt recreatie wel een onderwerp van zodanig belang dat je daar heel goed een staatssecretaris voor zou kunnen hebben en in zo'n beeld waarin je weinig ministers hebt kun je je ook voorstellen dat je staatssecretarissen hebt voor thema's en voor belangrijke projecten die ook niet perse onder een minister hoeven te ressorteren. Met een onderwerp als recreatie kan zo iemand zich bezig houden zowel vanuit de invalshoek opluchtrecreatie en het buitengebied, nu bij landbouw, maar ook vanuit recreatie en toerisme als economische activiteit, nu bij EZ. Maar als we naar de opera gaan dan recreëren we ook, dus cultuur heeft er ook mee te maken en dan worden we gevormd, dus VWS heeft er ook iets mee van doen. Dat soort moeilijkheden hebben we nu: recreatie redden van de versnippering over de verschillende ministeries.

Modder: Een beetje vergelijkbaar met het grote steden beleid?

Buijs: Ja, vindt ik wel, dat is eigenlijk ook zo'n onderwerp. En ja, als je van de lange termijn terug zou willen keren naar de korte, dan ben ik het met Jaap niet helemaal eens waar hij zegt: als het al moet, dan in ieder geval niet bij LNV. Ik zie wel een zodanig belang bij een recreatieve invalshoek bij het maken van plannen of het voeren van beleid voor het buitengebied, dat ik binnen LNV in ieder geval recreatie een heel erg belangrijk onderwerp vindt. Dus ik kan me voorstellen dat je binnen LNV, zolang dat ideaalbeeld voor de verre toekomst nog niet verwerkelijk is, een staatssecretaris voor recreatie zou hebben. Dan moet je maar even accepteren dat die niet het EZ gedeelte en ook niet het OCW en VWS gedeelte mee kan pakken. Maar hij kan er in ieder geval ervoor zorgen, of zij, dat binnen het LNV-beleid het recreatieaspect voldoende gewicht krijgt.

Boone: Wat zou een van de eerste actiepunten op zijn/haar agenda moeten zijn volgens u, om aan te pakken?

Buijs: Ik zie LNV wel als de inrichter van het buitengebied en dan met integratie van de verschillende invalshoeken die daarbij een rol moeten spelen, dus landbouw, natuur, waterhuishouding en dus ook recreatie. Dat zou voor mij hoog op de prioriteitenlijst staan. Dus iets van integrale landschapontwikkeling waarin recreatie een belangrijke rol speelt, zowel in conceptuele als instrumentele termen, alsook in concrete plannen en uitvoeringsprojecten.

Modder: Ik kies een wat andere invalshoek. Ik ben hier tegen. Maar dat verklaart ook een beetje waarom ik het zo veel dichter tegen EZ aan situeer dan tegen LNV. Naar mijn idee wordt, juist op de langere termijn gezien, Nederland recreatieland. Niet alleen voor de eigen inwoners. Recreatie wordt een economische factor. Er is een commissie onlangs afgekomen met een rapport dat dringend aanbeveelt om afscheid te nemen van het klompen- en tulpen-imago en dat enkele thema's neerzet, zoals Nederland men-made-country/NL-cultuurlandschap/NL-waterland. Een aantal moderne thema's. De essentie is dat je eigenlijk probeert langzaam naar een nieuwe imago toe te werken. Maar voor mij is die staatssecretaris - of minister - vooral iemand, die in staat moet zijn om Nederland als recreatieland te profileren in de Economische Unie, omdat blijkt, uit allerlei onderzoek, dat wij in vergelijking met de Europese landen over een ongelooflijk pakket aan recreatiemogelijkheden beschikken. Daar zouden we op termijn geld mee kunnen verdienen, nu al die andere dingen - vogels en varkens en al dat soort spul wat allemaal ziek wordt - niet meer door gaan. Ik ben ook niet tegen dat idee van Buijs om zo'n figuur tussen een paar ministeries te zetten. Maar ik merk wel dat het er al gauw vijf zijn, dus zo'n figuur moet wel van erg goede huize komen, wil die overleven in zo'n interdepartementaal milieu. Stel dat je dat heel goed organiseert, dan is er misschien wat van te maken maar laat dan die staatssecretaris de meeste dagen van de week op EZ zitten. Voor mij is de agenda vooral veel meer om er een economische factor van te maken ook voor onze Europese medeburgers.

Boone: Ik wil nu naar het onderwerp *belevenismaatschappij*. Recreanten zouden steeds meer op zoek zijn naar belevenissen. Mensen willen in hun vrij tijd vermaakt worden, zoeken naar pret en fun en actie. Er ontstaan langs de snelweg pretdozen en kant en klare arrangementen die inspelen op de wensen van de consumenten die hun schaarser wordende vrije tijd steeds meer kwalitatief willen invullen, in de zin van de trefwoorden die ik net noemde. Is dat een ontwikkeling waar zo'n bewindspersoon rekening mee moet houden, nu al iets mee moet doen, of juist laten gaan en volledig aan de markt over laten zodat het wellicht een economische factor wordt, ook in EU-verband waar Jaap Modder het over had? Of moeten we die bewindspersoon de groene ruimte laten beschermen. Wat is de invloed van de trend belevenismaatschappij?

Modder: Ja, dat weet ik niet. Volgens mij is dit een hype van huisfilosofen die ook een beetje mee willen doen en in de belangstelling staan want volgens mij is het al tachtig jaar of honderd jaar een belevenissector. Dus ik weet niet precies wat er nou zo veranderd is de laatste vijf jaar. Men is het anders gaan noemen. Dus ik kan me er niet zo heel veel bij voorstellen. Ik krijg meteen altijd het beeld van al die mensen op Coney Island in de twintiger jaren. Die zaten het net zo erg te beleven als wij nu.

Ik weet niet zo precies wat er nu veranderd is, ik kan het niet benoemen. Ik moet ook zeggen dat ik over het algemeen wat 'liberaal' sta ten opzichte van die beleveniswereld. Als mensen dat leuk vinden, dan heb ik er niet zoveel moeite mee. Je schijnt tegenwoordig niet meer mee te tellen in de Ruimtelijke Ordening als je niet heel erg tegen dat terrein met die huizen bent langs de A2 bij Breukelen. Dat schijnt absoluut niet te kunnen. Ik heb er een interessant artikel over gelezen, waaruit blijkt dat die mensen verschrikkelijk gelukkig zijn daar en betrekkelijk weinig last hebben van die snelweg. Dat schijnt absoluut niet te kunnen wat daar gebeurt. Omdat wij dat hier in Nederland allemaal heel erg tegen houden, komt het natuurlijk op allerlei plekken omhoog waar het door de mazen van de wet heen kan. Zo werkt dat nou eenmaal. Dus ik zou er veel meer voor pleiten om relaxter om te gaan met die behoefte van mensen om hun datsja te hebben. Overal in de wereld zie je het, in Helsinki, in Montreal, overal. Plan dat dan behoorlijk, in plaats van dat allemaal tegen te houden.

Buijs: Maar met belevenismaatschappij bedoelen we hier in dit geval het beeld dat mensen toch eigenlijk steeds nieuwe prikkels nodig hebben en ook eisen stellen om vermaakt te worden. Het moet altijd steeds groter en nieuwer en pretparken moeten iedere keer weer een ander thema hebben of nog grotere. Je moet echt kunnen zappen van het ene naar het andere.

Modder: Ja, maar dat gebeurt overal in de wereld! Ik geloof niet dat Nederlanders daar nou zo uitzonderlijk in zijn, in die behoefte.

Buijs: Ik denk dat het toch te maken heeft met economie. Op het moment dat Nederland in hoogconjunctuur zit, dan kunnen de Nederlanders ook alles tegelijk doen en hebben en beleven, al moet je het op tv zien of op je dvd of op je walkman. Als het niet fysiek is dan toch wel virtueel beleefd. Dat levert dan een typisch soort gedrag op. Dat is dan een beetje wat wij onder belevingsmaatschappij kunnen verstaan. Daar vind ik wel dat Modder gelijk heeft. Als hij vraagt van wat is nieuw. Recreatie heeft altijd als centraal kenmerk gehad dat je iets wilt beleven wat je in je dagelijkse leven niet meemaakt en wat je ook de gelegenheid geeft om aan je dagelijkse leven te ontsnappen. Ik denk dat dat altijd een kenmerk is van recreatie. Dat is misschien wel de definitie ervan, dus in die zin vind ik het ook niet zo nieuw. Ik had bij de vraag waar het over de langere termijn ging, de neiging het onderscheid te maken tussen passieve en actieve recreatievormen. Als je daarnaar kijkt vanuit de rol van het Openbaar Bestuur, kan je je afvragen of je dan een voorkeur voor een van de twee zou moeten hebben. Als je ziet dat mensen - verdeeld naar opleidingsniveau en inkomen en het soort werk dat mensen doen - op z'n minst voor een flink deel meer neigen naar een actieve en spannende en inspannende recreatievorm. De overheid zou dat heel goed kunnen faciliteren, ervan uit gaande dat je allerlei overwegingen kunt aanvoeren waarom het beter is dat mensen actief dan passief recreëren. Dus voor zover die belevenismaatschappij geassocieerd is met moderne actieve participerende recreatievormen, in plaats van passief ondergaan, dan denk ik dat dat een belangrijk argument voor de overheid is om te kijken in hoeverre zij daarin kan voorzien.

Boone: Misschien kunt u een voorbeeld geven van een actieve en een passieve recreatievorm?

Buijs: In het stadion of voor de televisie zitten en naar de wedstrijd kijken, ten opzichte van naar het stadion gaan en meespelen bijvoorbeeld.

Modder: Naar Dance Valley gaan, of met een walkman rondlopen?

Buijs: Ik heb laatst een aardig boek gelezen, waar ik ook nog even op terug hoop te komen als we het over de lange termijntrends hebben van een Amerikaanse hoogleraar en dat gaat over de opkomst van wat hij de creatieve klasse noemt.

Modder: Richard Florida²

Buijs: Ja precies, en daarin citeert hij onderzoek waaruit blijkt dat het soort mensen wat voor de ontwikkeling van de economie cruciaal is, dus zeg maar mensen die creatief zijn en ondernemend en initiatiefrijk, het soort mensen waar tegenwoordig de bedrijven op af komen. Dat zijn ook de mensen die niet passief recreëren maar die actief participeren recreëren. Recreatie is niet alleen maar een economische sector, waarin laten we zeggen, waarde wordt gegenereerd maar is eigenlijk ook een economische voorwaarde die nog een stuk breder werkt. Dus als je niet een land weet te maken waarin werken, wonen en recreëren op een eigentijdse manier geïntegreerd zijn en aantrekkelijk uitsteken boven wat andere landen te bieden hebben, dan zijn de kansen om in de wereldeconomie mee te komen een stuk geringer geworden.

Modder: Dat vind ik ook. Ik heb nog even zitten denken over dat apart-zijn van Nederland. Vorige week was ik in New York waar ik bezig ben geweest met workshops over Water front ontwikkeling. In Nederland hangt dat belevenissen-verhaal en die behoefte aan impulsen samen met twee dingen. In de eerste plaats dat we veel meer vrije tijd hebben dan andere landen, veel meer vrije dagen. Echt in Amerika begrijpt niemand je als je vertelt dat je zes weken per jaar vrij hebt. Twee weken is al riant veel. Omdat mensen gewoon geld genoeg hebben en een zee aan vrije tijd, is er veel meer ruimte voor een klimaat van seks, drugs en rock'n-roll. Dat onderscheidt ons denk ik van anderen. Ten tweede: het viel mij bij die Water fronts in New York op dat die heel erg inspelen op dat actieve programma. Je kunt er hardlopen, scaten, nou ja alles wat maar met actieve recreatie te maken heeft en dat wordt gewoon aangeboden in een publiek programma. Ik denk dat die overheid eigenlijk weg moeten blijven van de seks, drugs en rock'n-roll vrijetijdsbesteding.

Buijs: In de VS heb je natuurlijk überhaupt meer aandacht voor het gezonde lijf en er erg goed uitzien dan in Europa of zelfs Nederland. Wij zijn meer bezig met zeg maar met Cultuurhistorie en als het over mensen gaat, gaat het meer over rustig kunnen wandelen in het groen.

Modder: Cultuurhistorie, daar hebben ze daar wat minder van, maar waar ze dat wel hebben daar storten ze zich er massaal op. Dus daar onderscheiden ze zich niet van ons.

Boone: Zouden we in Nederland meer moeten doen met cultuurhistorie, want ik hoorde net mijnheer Modder zeggen dat er uit een onderzoek was gebleken dat we af moesten gaan van het beeld van de molens en de klompen?

Modder: Voor een deel is dat natuurlijk cultuurhistorie maar dat is een beetje een oud beeld. De nieuwe cultuurhistorie kijkt minder naar dat ene molentje, maar meer naar de hele context waarin dat molentje staat. In het oude toeristisch begrip staan

---

² R. Florida, The rise of the Creative Classes. Basic Books 2002.

die molen en het klompje en dat tulpje bij elkaar en in dat nieuwe gaat het om het waterstaatkundige werk waar dat ding deel van uitmaakt. Dat is een intelligentere voorstelling van zaken.

Boone: Moeten we er dan een themapark omheen bouwen?

Modder: Nou niet te veel.

Boone: Dus toch enige regulering?

Modder: Dat lijkt me wel, anders raken al die molentjes natuurlijk heel snel versleten. Maar daar heb het Openlucht Museum voor, een fantastisch park hier bij mij in de buurt. Dat voorziet in een geweldige behoefte en dat wordt ook steeds beter qua programmering en inrichting en kwaliteit. In je eigen regio heb je, als je beter kijkt, hele interessante combi's zoals bijvoorbeeld Burgers Bush, het Openlucht Museum, Kruller Muller. Met zo'n aanbod hoef je niet altijd meteen de natuur in om te recreëren.

Buijs: Als je tematiseert moet je zoeken naar modernere thema's en niet alleen naar nostalgische thema's. In de tijd dat ik bij de Gemeente Rotterdam werkte is nog even de vraag aan de orde geweest of Rotterdam zich zou moeten opwerpen als een stad waar, in 2012 of zoiets, want eerder was de agenda al gevuld, een wereldtentoonstelling gehouden zou moeten worden. Toen dacht ik, misschien moet je dat niet willen maar moet je je imago als havenstad gebruiken om een soort permanente wereldtentoonstelling te maken waarin je al die faciliterende activiteiten laat zien die vastzitten aan die goederen die door zo'n haven gaan, die ergens vandaan komen, die ergens naar toe gaan, die ergens gemaakt zijn, onder specifieke verhoudingen qua klimaat, sociaal-economisch, politiek. Daar is een weelde aan verhalen aan te koppelen die je dan ook nog weer de mogelijkheid geeft om recreatieve thema's te verbinden met politiek-economische thema's. Dus als je kiest voor de modernere thema's kom tot een verbreding van het aanbod, waardoor het meer wordt dan puur aangenaam vullen van vrije tijd.

Jonkhof: Dit idee noteren we!

Buijs: Ik ga nu verder: bedenk dat het gesprek dat wij nu voeren door LNV is geëntameerd. Het landbouwbeleid en de problematiek van de dierziekten die we nu beleven, maar ook de internationale landbouwproblematiek en de positie van de landbouw in ontwikkelingslanden, dat zijn toch allemaal buitengewoon serieuze thema's voor LNV, die je heel goed ook met recreatie zou kunnen verbinden. Juist voor mensen die actief participierend willen recreëren, die zich voor info-tainment interesseren, zou LNV zelf toch een geweldige verrijking van het onderwerp recreatie kunnen bieden!

Jonkhof: Ook dit idee noteren we!

Boone: Dat brengt mij meteen tot een volgend item: het imago, als we het puur hebben over recreatie als beleidsveld. Dan is een stelling dat het beleid een nogal stoffig imago heeft, dat het niet erg warme gevoelens oproept bij het publiek.

Buijs: Langs de weg die ik net schetste, zou je daar behoorlijk vanaf kunnen komen.

Boone: Precies. U bent het wel eens met die aanname dat er een nogal stoffig imago omheen hangt?

Buijs: Ja, een beetje oubollig, met hele gespecialiseerde specialisten die onderzoek doen en dan uitvinden dat mensen graag met de rug naar de bosrand met het zicht over de speelweide willen zitten. Dat heeft allemaal natuurlijk niet zo'n uitstraling.

Modder: Is dat nou wel zo?. Ik denk dat we vergelijkenderwijs in Europa toch redelijke recreatiespecialisten aan het worden zijn. Ik was een paar weken terug in Kalkar. Nou, daar wordt je niet vrolijk van. Dat is dan Duits recreatiebeleid.

Buijs: Dat is toch een Nederlander die daar de eigenaar van is?

Modder: Henny van der Most, die heeft daar in geïnvesteerd, maar die heeft slim genoeg ingezien dat er weinig koopkracht is in die regio, dus die heeft een heel nikserig ding daar neergezet. Het is overigens wel een succes, juist omdat het mikt op de kleine portemonnee. Maar om nou te zeggen wat is dat nou interessant wat daar gebeurt, zou totaal niet! Terwijl in Nederland die parken, het Openluchtmuseum of de Efteling of wat je maar pakt, zich enorm aan het vernieuwen zijn en ik zit me af te vragen of elders in Europa aanbod is dat zich daarmee kan meten. Is het niet eerder zo: we worden zo langzamerhand top-recreatiespecialisten. Vandaar ook maar mijn pleidooi om dat maar eens goed in de markt te zetten. Als er hier toch niet meer gewerkt gaat worden, kunnen we maar beter het geld gaan verdienen met de recreatie...Nee, ik bedoel daar verder niets vervelends of cynisch mee of zo...

Boone: nee, nee! Een van de mogelijke verklaringen in het discussiestuk van Alterra voor die stoffigheid, is bijvoorbeeld de eenzijdige nadruk op sturing met groennormen en groenvoorzieningen in het verleden.

Buijs: Dat zegt veel over de beleidsinstituties maar niet over de sector zelf. Daar heerst nog de geest van de dierenwinkel en de stofjas.

Modder: Maar dat komt ook door het kijken naar recreatie als vulling voor vrije tijd, in een leefritme waarin je dag ook heel precies is afgescheiden en afgebakend is. Dus werktijd, vrije tijd en tijd die je dan nog nodig hebt om te slapen en te eten. Terwijl dat nu veel meer in elkaar vloeit in de moderne wereld. Dat zou eigenlijk je vertrekpunt moeten zijn.

Buijs: Het beeld dat ik daarbij krijg is dat van zo'n golfink midden in de stad in Tokio op de derde verdieping of op een pier op Manhattan, waar je gewoon tussen de middag een balletje patst of gewoon de middag en 's-avonds weer doorwerkt.

Modder: Hier in Rotterdam hebben we dat bij het Franciscusziekenhuis, ook midden in de stad.

Buijs: LNV zit feitelijk nog steeds op de lijn van wat we - hoe lang geleden is dat ook al weer? - hebben ingezet de Randstad groenstructuur. Dat is nu GIOS (groen in en om de stad). Maar het idee is nog steeds wel geënt op die oude verhalen over vierkante meters groen per inwoner. In de Randstad komen we tekort, dus we moeten daar extra ruimte voor gaan vrijmaken. Randstad groenstructuur en Bentwoud - of wat we vroeger groene sterren noemden - eigenlijk is dat nog steeds het beleid op Nationaal niveau. Dat heeft wel een stoffig planologisch imago zou ik zeggen.

Modder: En dat heeft ons de compacte stad opgeleverd! Later bleek uit allerlei onderzoek, ook rond Bentwoud, dat de meeste mensen zich veel prettiger voelen bij een groenstructuur die vlak bij huis zit. Als je naar de nieuwe stadsontwerpen kijkt, ligt het meer voor de hand om de stad meer te verstrooien en daarbinnen flinke groenstructuren te maken. Dat zou je toch dichter bij huis meer opleveren. Maar

vanwege het compacte stad denken zijn we op dit moment bezig al die open plekjes stevig dicht te bouwen en dan zeggen we: nou gaan we buiten de stad nog een flinke groenstructuur aanleggen.

Buijs: Je trapt in het geheel niet op mijn ziel. Ik ben het juist op dit punt geheel met je eens. Ik vind het groen *in* de stad belangrijker dan het groen *om* de stad, met de reden die je noemt en ik ben er een tegenstander van om, als je in de stad wilt verdichten de gemakzuchtige weg te bewandelen van de groentjes vol te bouwen. Je moet wel verdichten in de stad, maar dat moet er een saldobeweging zijn. Verdichten op de vervoersknooppunten en in de wat luwere gebieden in de stad eerder verdunnen dan verdichten. Er moet ook zeker meer water in de stad, om te voorkomen dat onze kelders vollopen. Maak dus goeie doorgaande blauw-groene structuren in de stad, die je het ook mogelijk maken om een groen-blauwe-draad bij je voordeur op te pakken en dan naar buiten de stad te volgen.

Boone: Ik zou nu door willen gaan op de lange termijn. Buijs heeft daar al een uitgebreid voorschot op genomen. Als we verder in de toekomst kijken, met welke ontwikkelingen en welke trends moet rekening worden gehouden, waar moet nu al op geanticipeerd worden.

Buijs: De tijd is definitief voorbij van de grote bedrijven die je als economische motor voor de toekomst voor je land moest proberen aan te trekken en die levenslang werk boden aan zeer grote aantallen mensen. We leven nu in een netwerkeconomie waarin de werknemers en de kleine ondernemers centraal staan. Maar daar hoort een omgekeerd beeld bij. Nu moet je proberen om mensen zodanig op te leiden en te stimuleren dat je de meest creatieve en ondernemende, vrijdenkende en relaxte mensen in je land hebt van de hele wereld. Als je daar in slaagt, dan zullen op hun beurt de meest moderne en productieve en economisch geavanceerde bedrijven vechten om een plekje in je land, want dat soort eigenschappen zijn voor die bedrijven de factor waarop zij moeten overleven en moeten floreren. Als je dat weet dat zulke fundamentele veranderingen op economisch gebied spelen, dan is dus de vraag niet, hoe kan ik vliegvelden, wegen spoorlijnen en havens aanleggen waarmee ik de Shell of de Unilever directies kan behagen, maar eerder: hoe kan ik cultureel rijke en recreatief aantrekkelijke woon- en leefomstandigheden scheppen voor zo'n soort beroepsbevolking in mijn land. Hoe kan ik Nederland het meest aantrekkelijke land maken om in te leven. En dat is dan waar het voor mij met recreatiebeleid om gaat. Veel breder ingevuld dan tot nu toe, en cruciaal voor het hele spectrum van economie, stad en land.

Modder: Recreatie voor de nieuwe klasse.

Buijs: Die nieuwe creatieve klasse vraagt veel meer, fantastische ruime woningen en vraagt buitengewoon goed onderwijs voor hun kinderen. Die vraagt om perfecte zorg, die vraagt om buitengewoon rijk en geschakeerd cultureel leven. Je kunt een heel lijstje afwerken van wat die nieuwe creatieve klasse vraagt. Maar die vraagt zeker ook een zeer uitgebreid palet van die actief participerende recreatiemogelijkheden. En het is dus van groot belang en dus ook een prioriteit in je overheidsinvesteringsbeleid om te zorgen dat je land aan dat soort eisen voldoet. Tegelijkertijd zie je natuurlijk ook dat de investeringsmogelijkheden van de overheid er niet op vooruitgaan en dat je altijd in uitermate moeizame en ook demotiverende discussies terecht komt om dat beetje geld dat er dan nog is te verdelen over al die elkaar bevechtende ministeries. Dus ik denk dat

dit soort recreatievormen een heel goed potentieel hebben om zichzelf financieel te bedruipen, zodat de overheid niet altijd degene is die het moet betalen. Je kan het ook organiseren, nu ook in ontwikkelingsplanologische zin, dat private en commercieel opererende partijen dit soort recreatiemogelijkheden aanbieden op een basis waar de overheid niet gelijk geld op toe hoeft te leggen.

Boone: En wat is er dan in dat beeld nog aan taken voor de overheid?

Buijs: Ideeën ontwikkelen, stimuleren, regisseren partijen bij elkaar brengen. Ruimte bieden vooral. Dus niet allemaal kinderachtige regeltjes waardoor iemand die iets tot stand wil brengen alle uitgangen geblokkeerd ziet. Dan kom je op de thema's die je met de ontwikkelingsplanologie samenvat. De drie overheidslagen. Dus bij de rijksoverheid zie je meer nadruk op het scheppen van ruimte, ook in institutionele zin, in wet- en regelgeving voor ruimte zorgen. Projecten realiseren is daar minder aan de orde. Dat zul je op regionaal niveau al een stuk sterker zien en op lokaal niveau is het natuurlijk voortdurend aan de orde..

Modder: Ik denk dat op langere termijn de trend van individuele recreatiebehoefte zich zal doorzetten. Het verenigingsleven zal eerst nog blijven bestaan, maar er ontstaat een consumentistisch recreatiepatroon. Daar hoef je maar voor in andere landen te kijken. Het vereniginggebeuren zal plaats maken voor individuele vormen van sport, van recreatie. Dat betekent dat het publieke domein meer zou kunnen worden gebruikt en ingericht om die individuele recreatiebehoefte te faciliteren. En het zou ook helemaal niet zo gek zijn voor dat publieke domein als daar meer mensen in recreëren. Daarnaast zitten we ook aan het eind van een hoogtij. Het zou me niks verbazen als we in de komende tien jaar weer wat harder moeten gaan werken, dat we minder vrije tijd hebben en dat we er wat harder aan moeten trekken, omdat we anders niet het geld meer verdienen wat we graag willen verdienen. Dus het zou wel eens kunnen zijn dat de recreatietijd wat terug gaat lopen. Dan zouden we weer een stuk gewoner worden ten opzichte van de buitenwereld. Je moet onderscheid maken in de publieke taak van de overheid als het gaat om recreatie voor de Nederlanders. Dat kan meer verbonden worden aan sportieve recreatie. De overheid zou juist dat element moeten versterken. De recreatiemogelijkheid voor mede-Europeanen daarentegen, moet minder gekoppeld worden aan sport maar meer aan beleving. Die culturele kant wat meer gedifferentieerd benadrukken. Dat is wel het verschil tussen recreatiebeleid en toeristisch beleid.

Jonkhof: Er zijn allerlei interessante ideeën geopperd. Wat mij aardig lijkt is om jullie visie nog even te geven op wat je zelf – persoonlijk- zou willen bijdragen. Want we hebben het almaar over de anderen gehad. Jullie zitten allebei op het grensvlak van ideeën maken, ideeën uitvoeren, ideeën sturen. Als de minister voor recreatie jullie opbelt, wat ga je dan zelf vanuit je positie voor hem doen.

Modder: Ik denk dat ik hem zou vragen wat voor *mij* te doen, om te zorgen dat ik het recreatieve programma in het gebied in de regio Arnhem/Nijmegen met 700.000 inwoners een beetje behoorlijk kan ontwikkelen. Daar heb je ook altijd de rijksoverheid voor nodig. We hebben het negentiende-eeuwse park Sonsbeek, bijvoorbeeld. Dat staat daar in volle glorie daar in Arnhem. Maar tussen Arnhem en Nijmegen moet toch, met het oog op de bandstad die daar op termijn aan het ontstaan is, een regionaal park van allure komen, Park Overbetuwe. Daar zijn we heel

erg mee bezig en daar hebben we zelf veel geld in geïnvesteerd, maar daar moet ook een rijksoverheid nog in investeren. Ik sta echt verbaasd over de hoeveelheden mensen die daar al fietsten, wandelen, liggen, zwemmen. Ongelooflijk terwijl het nog maar half is aangelegd.

Bonen: Dan zou hij zeggen die rijksoverheid, daar is geen geld meer voor!

Modder: Dat is de gebruikelijke domme reactie. Want dat is nou juist een publieke verantwoordelijkheid en daar krijg je geen private partijen voor. Die private partijen krijg je wel voor het stadion en indoorrecreatie waar geld mee te verdienen is. Maar je krijgt het niet voor het fietspadenstelsel, je krijgt het niet voor een netwerk om te rolschaatsen of om te wandelen. Dat zijn publieke voorzieningen. En zelfs in de meest kapitalistische landen van deze wereld vindt niemand dat gek dat dat een publieke taak is.

Jonkhof: Ik hoor Modder dus zeggen, die publieke taak is eigenlijk het focussen op netwerken. Dus op verbindingen, op infrastructuur. De markt gaat de plekken daarin inrichten.

Modder: Ja, die ontwikkelt die plekken wel.

Boone: Mijnheer Buijs. De minister belt u.

Buijs: In mijn huidige werk ben ik bezig met regionale ontwikkelingsprocessen en die liggen voor een belangrijk deel in het overgangsgebied tussen de stad en het buitengebied. Dus ik zou tegen de minister zeggen: voeg dat rijksgeld eerst eens samen. Er zijn 82 verschillende regelingen bij LNV voor regionale projecten. Maak daar een stroom van en decentraliseer dat vervolgens over provincies en de gebieden waar Modder voorzitter van is, want die kunnen dat veel effectiever aanwenden. Doe ook het nodige aan bevoegdheden en wet- en regelgeving, zodat wij de efficiëntie kunnen vergroten en wij ook een veel betere positie hebben om met die private investeerders zaken te doen. Wij gaan dan vervolgens integreren en vervlechten met het stedelijk gebied. Dan komen die groen-blauwe structuren in de steden in beeld die daarop aan moeten sluiten. En overigens, zijn of haar ministerie is al bezig met een investeringsinstrument voor het landelijk gebied (ILG) gemodelleerd is op het investeringsbudget voor de stedelijke vernieuwing (ISV). Het kan nog een tandje ambitieuzer en radicaler!

Noorderplantsoen, Groningen, zomer 2003